

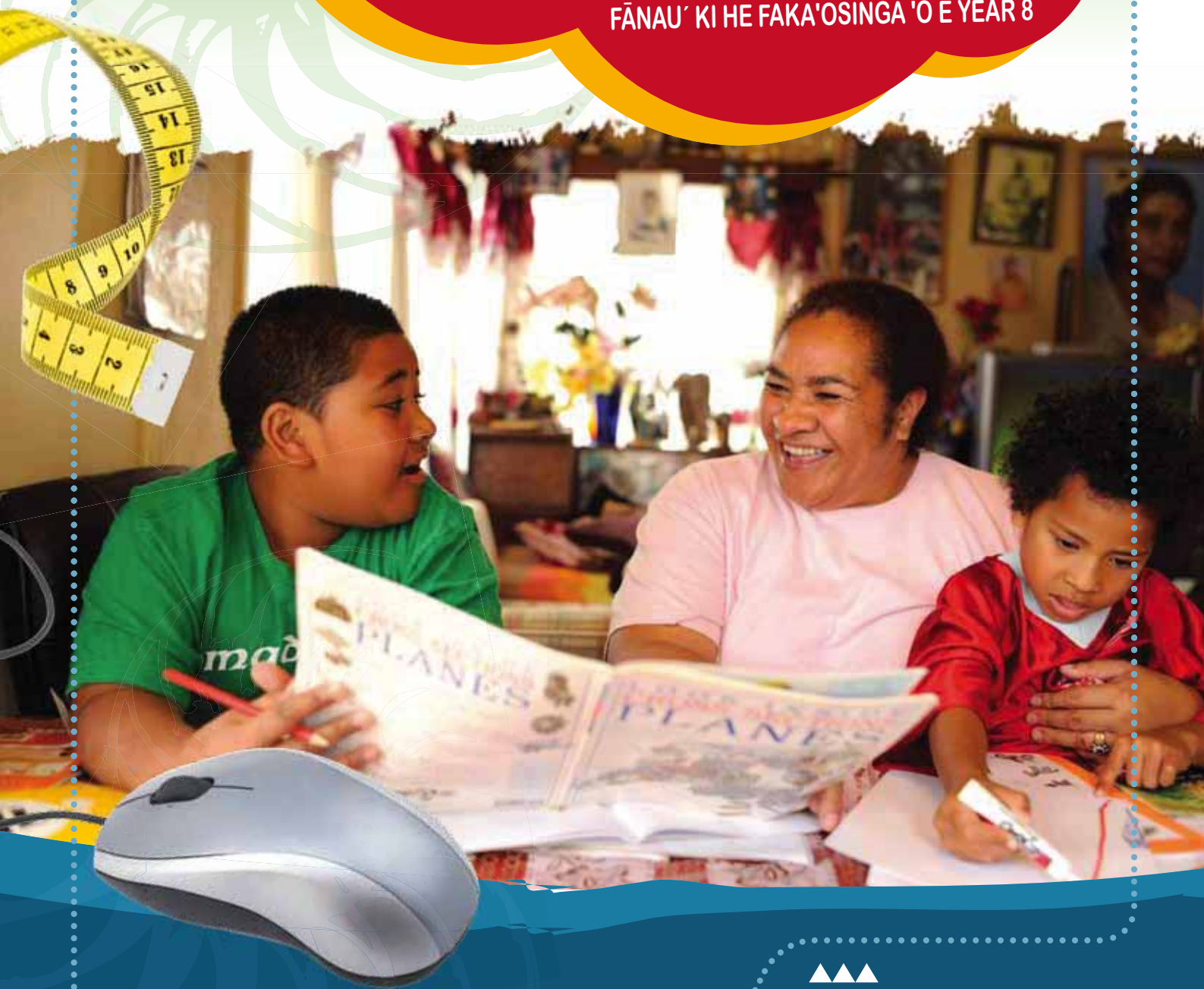
Ma'a e ngaahi mātu'a, fāмили mo e komiunitii

TONGAN

KO HONO POUPOU'I 'O E AKO KI HE

Iaukonga, tohi mo e Fika

'A HO'O FĀNAU' MEI HONO FANAUI 'O HO'O
FĀNAU' KI HE FAKA'OSINGA 'O E YEAR 8

MINISTRY OF EDUCATION

Te Tāhuhu o te Mātauranga

KO E POUPOU KI HE KAMAKAMATA 'A E AKO 'A HO'O FĀNAU'

MEI HONAU FĀNAU'I KI HE'ENAU HŪ KI HE AKO'

Ko hono fakalalaka ko ia 'o e manako 'a ho'o tama' ki he ako' 'e lava ke fevahevahe'aki ia 'e he mātu'a', ngaahi fāmili' mo e ngaahi komiunitii'.

Laukonga', tohi' mo e fika'

Ko e laukonga', tohi' mo e fika' ko e ngaahi founa ia ke nau fakafetu'utaki atu ai 'a 'enau ngaahi a'usia', fakakaukau' mo e ngaahi fekau'. Ko e ngaahi konga mahu'inga 'eni 'o e mo'ui faka'aho'. Ko 'enau hoko ko ia ko ha kau laukonga, fa'u tohi mo faifika lavame'a' 'oku kamata pē ia mei honau fanau'i'. 'Oku ako 'a e long'a'i fānau iiki' fekau'aki mo e laukonga', tohi' mo e fika', 'o fou 'i he me'a kotoa pē 'oku nau sio ai' mo fakahoko'.

'Oku 'i ai 'a e lakanga mahu'inga 'o e mātu'a', ngaahi fāmili', pea mo e ngaahi komiunitii' 'i he ako 'a 'enau fānau' 'i he ngaahi fuofua ta'u 'o 'enau mo'ui'. 'Oku lahi 'a e ngaahi founa te ke ala tokoni' ai 'a ho'o tama' ke ne pōto'i 'i he laukonga', tohi' mo e fika'. 'Oku kamata 'eni mei' he mōmeniti 'oku fanau'i mai ai kinautolu'.

Laukonga'

'I he ngaahi fuofua ta'u 'o 'enau mo'ui', 'oku ako 'a e fānau' ke nau 'fakatokanga'i' mo mahino'i 'a e ngaahi faka'ilonga kehekehe 'oku fakasino mai 'i he ngaahi tohi', fakatāta' mo e lea'. 'I he taimi tatau, 'oku lava ke fakamānako, fakaoli, fakanonga, pea fonu fakamatata mo fakatupu fiefia, 'a e ngaahi fo'i lea' mo e ngaahi tohi laukonga' 'o lava ke nau ako mei ai.

Ta'u 0-1

- ★ Faka'ali'ali ange ki ho'o fānau' ha fanga ki'i tohi fakatātā 'a e fānau' pea' ke lautohi atu kia kinautolu hili honau fanau'i' – 'e tokoni 'eni ki hono fakatupu ha'anau manako ki he lautohi' 'i he toenga 'o 'enau mo'ui'. 'I he' enau māhina 6-9, 'e kamata leva ke lava 'e he fanga ki'i pēpee' 'o fakatokanga'i 'a e fakatātā 'o ha ngaahi me'a kuo nau maheni ki ai.
- ★ Lulululu 'a ho'o pēpee' ki ha fasi, hiva ha ngaahi fo'i hiva ki ai pea lau ha fanga ki'i mau ki ai.
- ★ Ngāue'aki 'a e tō 'o ho le'o' ke fakatupu fiefia ki ai 'aki 'a ho'o angimui ki he ngaahi fo'i lea pe ngaahi ongo 'oku 'ai 'e ho'o pēpee'.

Hokohoko atu ai pē ho'omou lautohi fakataha' 'i he faka'au ke lalahi ange 'a ho'o fānau'.

Ta'u 1-3

- ★ Hiva ha fanga ki'i hiva mei ho'o kei si'i'.
- ★ Mou toutou ō ki he laipeli'.
- ★ Fakatau ha ngaahi tohi mei' he fea tohi' pea mo e ngaahi fale tohi sekeniheni' pe kole ange ki ho fāmili' pe komiunitii' ha ngaahi tohi 'oku 'ikai ke nau toe fiema'u.
- ★ Tuku ke fili 'e ho'o fānau' 'a 'enau ngaahi talanoa pe tohi "manako" – te nau fiefia ke nau toutou fanongo ma'u pē ki ai.
- ★ Ta'ofi 'a e lau 'o e tohi' 'i he taimi kuo nau fiu ai he fanongo' – 'ai ma'u pē 'a e lautohi' ko ha ngafa fakamānako ia ke fakahoko 'e he fāmili'.

Ta'u 3-5

- ★ Fai 'a e ngaahi talanoa mo hiva 'a e ngaahi hiva mei ho'o kei si'i'.
- ★ Vahevahe 'a e lautohi', fetongitongi 'i he lautohi' pe vakai pe 'oku fiema'u 'e he fānau' ke nau lau 'a e tohi' pe ko ho'o lau ange 'e koe kia kinautolu 'i he 'aho' ni.
- ★ Toutou lau fakataha ma'u pē ha ngaahi talanoa. Toutou lau 'a e ngaahi talanoa 'oku fili 'e ho'o fānau' 'o fakatatau ki he tu'o lahi 'oku nau fiema'u'.
- ★ Hiva fakataha ha ngaahi hiva, lau fakataha ha ngaahi mau, fa'u ha'amou ngaahi hiva mo e mau fakafāmili.

Mou sio fakataha ki he tohi'. 'Ai 'a e ngaahi mēmipa 'o e fāmili' ke nau kau fakataha 'i he fiefia 'i he lautohi mo ho'o fānau'.

Ako 'i he ngaahi sēvesi ako ma'a' e long'a'i fānau iiki'

Ko e laukonga', tohi' mo e fika' ko e konga faka'aho ia 'o e ngaahi a'usia 'a e long'a'i fānau' 'i he ngaahi sēvesi ako ma'a' e long'a'i fānau iiki'. 'Oku vakavakai'i, 'ahi'ahi'i pea sivisivi'i 'e he long'a'i fānau' 'a e ngaahi fakakaukau fekau'aki mo e laukonga', tohi' mo e fika' 'i he' enau ako'anga' pea 'i 'api.

Kapau 'oku ako 'a ho'o fānau' 'i ha sēvesi ako ma'a' e long'a'i fānau iiki', 'e lava ke ke tokoni 'aki ha'o vahevahe atu ki he kau faiako' 'a e ngaahi me'a 'oku' ke fakatokanga'i 'oku fakahoko 'e ho'o fānau'

'i 'api'. 'Eke ange kia kinautolu pe ko e hā 'a e ngaahi me'a kuo nau fakatokanga'i' pea mo e founa 'o 'enau faka'ai'ai 'a e manako 'a ho'o tama' ki he laukonga', tohi' mo e fika'.

Kapau 'oku' ke fiema'u ke ke toe 'ilo lahi ange ki he founa ke ke tokoni ai ki he ako 'a ho'o fānau' pe fekau'aki mo e fakalalaka 'a e ako 'a ho'o fānau', 'eke ange ki he' enau kau faiako'. Te nau fiefia ke nau tokoni atu.

Tohi

'I he ngaahi fuofua ta'u', 'oku faka'au ma'u pē ke toe lelei ange 'a hono fakafōtunga 'e he longa'i fānau' 'a 'enau ngaahi fakakaukau', ongo'i' pea mo 'enau ngaahi mā'usia' 'i he ngaahi founa kehekehe. Ko ha ongo founa 'eni 'e ua, ko e talanoa' mo e tā fakatāta'. 'Oku nau to e ako ai 'i heni ke nau to e lava 'o 'ai ha ngaahi "faka'ilonga" 'a ia 'e lava 'e he kakai kehe' 'o lau pea mo "mahino'i". Ko e kamata'anga 'eni 'o 'enau tohi'.

✦ Fa'u 'a e ngaahi mata'itohi 'o e 'alifapeti' mei' ha fa'ahinga me'a pē e.g. makamaka, poloka, fakama'u, nge'esi finginga.

✦ Mou talanoa ki he ngaahi mata'itohi 'i he hingoa 'o ho'o fānau' mo e feitu'u na'e ha'u mei ai honau hingoa'.

✦ Tokoni'i kinautolu ki hano fa'u ha'anau ki'i tohi tākaki'anga fakamatala 'oku 'i ai ha ngaahi fakatāta. Faka'ai' ai kinautolu ke nau fa'u ha fanga ki'i talanoa 'i lalo 'i he ngaahi fakatāta' pea mou talanoa fekau'aki mo 'eni.

✦ Fakafonu 'a e matapā 'o ho'omou 'aisi' 'aki ha fanga ki'i mata'itohi makinito.

Ko e ako ko ia 'i he ngaahi fuofua ta'u' 'oku fa'a hoko 'eni 'i he va'inga fakamuna' – 'ai ke fakamānako 'a e va'inga fakamuna', pea 'i he taimi 'oku ala lava ai', 'ai ia ko ha me'a ke mou fakahoko fakataha.

Fie'ilo atu pe ko e hā 'a e me'a kuo tā mo "tohi" 'e ho'o fānau'. Kapau 'oku 'ikai ke ke mahino' 'a e 'uhinga 'o 'enau fakatāta' pe talanoa', 'eke atu 'eni kia kinautolu. 'Oua te ke hoha' a ki he fōtunga 'o 'enau tohi', ko e me'a mahu'inga' 'a e me'a 'oku talanoa mo 'uhinga ki ai 'a 'enau tohi'.

Fika

'I he 'aho kotoa pē 'oku ako ai 'a e fānau felāve'i mo e – pea nau ngāue'aki 'a e – ngaahi fakakaukau fakafika'.

'E lava ke ke poupuu atu ki he 'enau mahino' i mo lotolahi 'i he fika' 'aki 'a ho'o tokoni atu ke nau fakatokanga' i ha ngaahi fa'unga me'a, ngaahi fuo, lalahi, fakahokohoko mo e ngaahi lahi 'i he laufika' 'i ha feitu'u pē 'oku mou 'i ai pea mo ha'o fakakau atu 'a e ngaahi fakakaukau fakafika' 'i he 'enau va'inga', ngaahi me'a 'oku nau manako ai' pea mo 'enau ngaahi me'a faka'aho'.

'Oku mahu'inga ke feangai 'a e fānau' mo e ngaahi mata'ifika' koe'uhi' ko e tatakai atu eni ki he 'enau ma'u 'a e ngaahi 'ilo kehe 'i he fika'. 'Oku angamaheni'aki 'a e 'uluaki lava ia 'e he fānau' 'o lau 'a e ngaahi mata'ifika' kimu'a ia 'i ha'anau mahino' i 'a honau 'uhinga'.

✦ Lau mei' he taha' ki he nima' 'i he 'ulu'ulu'ituhu mo e 'ulu'ulu'iva'e 'o ho'o fānau', lau pe 'oku fiha 'a e ngaahi mata'itohi 'i honau hingoa'.

✦ Hiva ha ngaahi hiva pe maau 'oku kau ai ha ngaahi mata'ifika'.

✦ Lau 'i ha'amou lue, fakama'u (ha vala), teuteu'i 'a e tēpile' (ki ha ma'u me'atokoni), fakafonu 'a 'enau 'ai'anga me'atokoni ki he kai ho'ataa'.

✦ Mou kau fakataha 'i hono fakakakato ha pāsolo fakakongokonga.

✦ Fakahingoa ha ngaahi fuo 'i 'api: ko ha teipolometi fuopotopoto, ko ha fakavaka fuololoa, ko ha puha tapafā-tataa.

✦ Fakahoa ha ngaahi me'a – sitōkeni, vala mohe, sū.

Ngāue'aki 'a e fika' ki ha 'uhinga pau. Poupuu'i 'a e ako 'a ho'o fānau' 'aki 'a hono fakakau mai 'a e fika' ki he ngaahi me'a kuo nau 'osi fakahoko pē' e kinautolu.

✦ Lau le'o lahi 'a e lahi 'o e ngaahi sitepu', lau 'a e lahi 'o e 'ū kā lanu kulokula/pulū 'oku nau sio ki ai'.

✦ Fai ha fanga ki'i va'inga pele pe papa va'inga 'oku faka'aonga' i ki ai 'a e fika'.

✦ Ko hai 'oku lōloa taha? 'Ai ke tu'u fesitu'a'aki 'a ho'o fānau' mo honau ngaahi kaungāme'a' pe ni'ihi 'i he fāmili' ke 'ilo pe ko hai 'oku lōloa taha' pea mo hai 'oku nounou taha'.

Tokoni ke ako 'a ho'o fānau' 'aki 'enau toutou lau le'o lahi 'a e ngaahi mata'ifika' – ngāue'aki 'a e lea 'oku ngāue lelei taha kiate koe mo ho'o fānau'. Ko 'enau lau ko ia ha ngaahi me'a mei he 'enau mo'ui faka'aho' 'e tokoni ia ki he 'enau mahino' 'a e ngaahi mata'ifika'.

Ako 'i he 'apiako

'I he taimi 'oku 'ilo lelei ai 'e he kau faiako' 'a e fānau', 'oku toe lelei ange ai 'a e 'enau lava 'o tokoni' 'a 'enau ako'. Ko hono 'ilo' i lelei ange 'o ho'o fānau' ko ha fuofua sitepu ia ki he faiako' 'i he taimi 'oku kamata ai 'a e fānau' 'i he 'apiako'. 'E lava ke ke tokoni 'aki ha'o talanoa mo e faiako' fekau'aki mo e ngaahi me'a 'oku manako ki ai 'a ho'o fānau', ngaahi me'a 'oku nau fiefia ai' mo e ngaahi me'a 'oku nau sai'ia ai'.

'Oku tokolahi 'a e kau faiako 'oku nau hounga'ia 'i hono vahevahe ange 'e he mātua' 'a e ngaahi pōtifōliō 'a 'enau fānau' mei he 'enau kei 'i he ngaahi sēvesi ako ma'a' e longa' i fānau'. 'E tokoni 'a e ngaahi pōtifōliō' ke toe faingofua ange 'a e hū 'a e fānau' ki he ako' koe'uhi' he 'e lava ke vahevahe atu 'eni 'e he fānau' ki he fānau kehe' mo e kau faiako', pea 'e lava ke toutou lau 'eni 'i he taimi kotoa pē.

Kapau 'oku' ke toe fie'ilo lahi ange ki he founa ke ke tokoni ai ki he laukonga, tohi pe fika 'a ho'o fānau', pe felāve'i mo e tu'unga fakalalaka 'o e ako 'a ho'o fānau', 'eke atu 'eni ki he 'enau kau faiako'. Te nau fiefia ke nau tokoni atu.

Laukonga

READING STANDARD

Kapau 'oku a'usia 'e ho'o tama' 'a e Reading Standard hili 'a e ta'u 'e taha 'o 'ene 'i he ako'...

te ne lau 'a e ngaahi tohi 'i he tu'unga green 'i he ve'eteka fakalanulanu'.

'E mahino'i 'e ho'o tama' 'a e ngaahi talanoa te ne lau', te ne ngäue'aki 'a e ngaahi lea lahi kuo' ne 'osi 'ilo, pea te ne lava 'o vakai'i pe 'oku ongo totonu 'a 'ene laukonga' – ke hangë pë ha'a' ne talanoa'.

Ke a'usia 'a e standard, 'e ako 'e ho'o tama' ke ne:

- mahino'i mo talanoa fekau'aki mo e ngaahi talanoa 'oku' ne lau'
- vahevahe atu ki he kakai kehe' 'a e ngaahi konga 'oku' ne manako taha ai'
- ngäue'aki 'a e ngaahi fakakulupu 'o ha ngaahi mata'itohi 'oku' ne 'osi 'ilo'i ke vakai'i'aki pe fika'i'aki ha ngaahi fo'i lea fo'ou
- fakatokanga'i pea ngäue'aki 'a e ngaahi fo'i lea 'oku angamaheni ki ai 'i hono fa'a faka'aonga'i'
- laukonga lelei
- manako 'i he laukonga' mo e solova palopalema' 'i he lolotonga 'o 'enau lautohi'.

Fika

MATHEMATICS STANDARD

Kapau 'oku a'usia 'e ho'o tama' 'a e Mathematics Standard hili 'a e ta'u 'e taha 'o 'ene 'i he ako'...

te ne ngäue leva 'i loto 'i he konga mu'a 'o e curriculum level 1, 'o ne solova ha ngaahi palopalema 'o faka'aonga'i 'i ai 'a e faka'au ke ne mahino'i 'a e number, algebra, geometry, measurement mo e statistics.

'E ngali ke lau fika 'a ho'o tama' 'o kamata mei' he 1 'o ngäue'aki 'a hono ngaahi tuhu' pe ko ha ngaahi me'a kehe ke solova'aki 'a e palopalema'. Te ne ala kamata ha'ane lau fika loto pea kamata ke ne fakatokanga'i 'a e ngaahi sipinga fakafika 'o hangë ko e $3 + 2 = 5$.

Ke a'usia 'a e standard, 'e ako 'e ho'o tama' ke ne:

- solova ha ngaahi palopalema fakafika 'o ngäue'aki 'a e ngaahi mata'ifika 'oku a'u hake ki he 10, pea a'u hake ki he 20
- lau ki mu'a pea fakaholomui 'aki 'a e ngaahi mata'ifika 'oku a'u hake ki he 20, pea a'u hake ki he 100 pea' ne 'ilo 'a e mata'ifika 'i mu'a pea 'i mui 'i ha fa'ahinga mata'ifika pë

'Oku kamata 'a e ngaahi tu'unga 'o e ve'eteka fakalanulanu' 'i he tu'unga magenta 'a ia 'oku faingofua 'a e ngaahi tohi 'i ai', 'o hoko atu ai ki he red, yellow pea mei' he blue ki he green, 'o kamata ke ki'i faingata'a mo fihi ange 'i he'enua a'u ki he lanu takitaha. 'E fakakakato 'e ho'o tama' 'a e ongo tu'unga orange mo e gold 'i hono ta'u ua mo e tolu 'i he 'apiako'.

Tohi

WRITING STANDARD

Kapau 'oku a'usia 'e ho'o tama' 'a e Writing Standard hili 'a e ta'u 'e taha 'o 'ene 'i he ako'...

te ne fa'u tohi leva 'i loto 'i he curriculum level 1.

Ko e fa'u tohi ko ia 'a ho'o tama' 'e fakahoko ia 'i he ngaahi 'uhinga kehekehe 'i he ngaahi tafa'aki lahi 'o e silapa ako'. Ko e ngaahi konga 'e ni'ih'i 'o 'ene tohi te ne fa'u' 'e ngali fa'u ia fekau'aki mo ha ngaahi lipooti ki ha 'a'ahi (sösioalo) pe fekau'aki mo ha'ane tokanga'i ha'ane ki'i monumanu tauhi (saienisi). 'E lava 'e ho'o tama' 'o lau mo talanoa feläve'i mo e me'a kuo' ne tohi'.

Ke a'usia 'a e standard, 'e ako 'e ho'o tama' ke ne:

- fakahä 'a 'ene lava 'o palani 'a e me'a 'oku' ne fie fa'u tohi ki ai' 'o fou 'i he'ene talanoa ki ai, tä ha fakatätä pe 'i ha ngaahi fo'i lea nai
- fakafehokotaki 'a 'ene fa'u talanoa' ki ha'ane ngaahi a'usia 'i he nofo faka'aho'
- ngäue'aki ha ngaahi fo'i lea 'oku' ne 'ilo mei he'ene laukonga'.

Fakamamafa 'i he Mata'ifika

Lolotonga 'o e 'uluaki ta'u ako 'o ho'o tama', ko e pëseti 'e 60–80 'o e taimi faiako'i 'o e fika' 'e fakamamafa ia 'i he ako ki he ngaahi mata'ifika'.

- vakavakai'i ha ngaahi sipinga fakafika, fuo mo hano fua 'o ha me'a (measurement)
- fokotu'utu'u mo vahevahe ha ngaahi me'a
- talanoa fekau'aki mo e feitu'u 'oku' ne 'i ai', founa 'o 'ene a'u ki ai' mo e feitu'u 'oku' ne hu'u ki ai' – "Oku ou 'i mu'a 'i he fu'u 'akau'", "Oku ou 'i mui 'iate koe"
- fekumi ki ha ngaahi me'a fakatupu fifili 'aki hano 'eke mo tali ha ngaahi fehu'i (e.g. ko e sea 'e fiha 'i he lokiako?).

KO HONO TOKONI'I 'O E AKO 'A HO'O FĀNAU'

'I homou lakanga ko ia ko e ngaahi mātu'a, ngaahi fāmili mo e ngaahi komiunitii', 'oku 'i ai 'a homou fatongia lahi 'i he ako 'a ho'omou fānau' 'i he 'aho kotoa pē, pea 'e lava ke mou pou pou mo langa hake foki mei' he ngaahi me'a 'oku nau ako 'i he 'apiako'.

'I 'API'

Laukonga'

- * 'Oku totonu ke fakatupu fiefia mo faingofua 'a e lautohi 'i 'api' – ko ha me'a ia ke mou hanga fiefia atu ki ai, ko ha taimi ke mou kakata mo talanoa ai.
- * Ko e fānau kotoa pē 'oku nau sai'ia ke lau ange ha tohi kia kinautolu, ko ia ai, hokohoko atu ai pē 'a ho'o lautohi ki ho'o fānau' – ngaahi tohi talanoa, ngaahi 'imeili. Lautohi 'i he lea 'oku ngāue lelei taha kiate koe mo ho'o fānau'.
- * Mou ō fakataha ki he laipeli' ke tokoni kia kinautolu ke nau fili 'a 'enau ngaahi tohi manako' ke mou fe'inasi'aki ai.
- * Mou hiva ha ngaahi hiva pea toutou talanoa'i ha ngaahi talanoa (ngaahi fananga) mei' he taimi na'a' ke kei si'i ai'.

'Oange ha ngaahi faingamālie ki ho'o fānau' ke nau fakafehokotaki atu 'a e ngaahi me'a 'oku nau lau' ki he ngaahi me'a 'oku hoko 'i he'enau mo'ui'. Fakamanatu ange kia kinautolu 'a e ngaahi me'a kuo nau 'osi fai' 'i ha hoko 'a ha me'a tatau 'i he talanoa'.

'Oku kau lelei ki he ako 'a ho'o fānau' 'a ho'omou talanoa mo kinautolu' 'i ha fa'ahinga ta'u motu'a pē. Ngāue'aki fakatou'osi 'a e lea faka-Tonga' mo e lea faka-Pilitānia' pe ko e fē pē 'ia naua 'e ngāue lelei kiate koe mo ho'o fānau'.

Tohi'

- * Kole ange ki ho'o fānau' ke nau fa'u tohi fekau'aki mo e ngaahi fakatāta 'oku nau taa' – 'i ha lau'ipepa pe 'i he komipiuta'. 'Ai ke nau talanoa'i atu 'a e talanoa', pea kapau te nau fiema'u ke ke fai 'eni, hiki'i hifo 'a e talanoa' 'i lalo 'i he'enau fa'u talanoa'.
- * Ngāue mo ho'o fānau' ke fa'u 'a e ngaahi fuo 'o e ngaahi mata'itohi' 'i he 'ea' pe 'i he'enau vai kaukau', pe 'i ha funga me'a fefeka.
- * Tokoni'i kinautolu 'i hano fa'u ha'anau ki'i tohi tānaki'anga fakamatala 'oku 'i ai ha ngaahi fakatāta. Faka'ai'ai kinautolu ke nau fa'u ha fanga ki'i talanoa 'i lalo 'i he ngaahi fakatāta' pea nau talanoa atu fekau'aki mo 'eni.

Mou talanoa fekau'aki mo 'enau fa'u tohi'. Mou talanoa fekau'aki mo e ngaahi mata'itohi 'i he hingoa 'o ho'o fānau'.

Fika'

- * Mou fakataha mo ho'o fānau' 'o fokotu'utu'u fakakakato ha pāsolo fakakongokonga, mou pele, fokotu'utu'u poloka mo fai ha ngaahi va'inga 'i ha ngaahi papa va'inga.
- * Fakakau 'a ho'o tama' 'i hano lau 'o e tokolahi 'o e kakai te nau 'i 'api' 'i he taimi ma'u me'atokoni efiāfi /pongipongi /ho'ataa'.
- * 'Ai ho'o tama' ke ne fokotu'utu'u fakatauhoa 'a e 'ū sū 'i he matapā 'i mu'a /mui', pea lau fakakātoa kinautolu ke 'ilo mei ai ko e toko fiha 'oku nau 'i homou 'api'. Fika'i pe ko e toko fiha 'e 'i 'api' 'i he taimi ma'u me'atokoni pongipongi /ho'ataa' /efiāfi'.
- * Mou hiva fakataha ha ngaahi hiva 'oku 'i ai ha lau fika.

Ngāue'aki ha ngaahi fo'i lea fakafika 'i he taimi 'oku va'inga ai' 'a ho'o fānau' ke fakautuutu ai 'a 'enau mahino' 'a e ngaahi fuofua 'ilo fakafika' ('fakalaka 'i he...', 'i lalo', 'uluaki, ua, tolu', 'takai', 'i loto', 'kimu'a 'i he...', 'i he 'osi' a e...'). 'Oku lelei pē ke ngāue'aki 'a e lea faka-Tonga'.

Toe fiema'u ha fakamatala lahi ange?
Ki ha toe fakamatala lahi ange mo ha fale'i fekau'aki mo e ako mo e lavame'a 'a ho'o tama', 'e lava ke ke talanoa ki heni mo 'ene faiako'.

Laukonga

READING STANDARD

Kapau 'oku a'usia 'e ho'o tama' 'a e Reading Standard hili 'a e ta'u 'e ua 'o 'ene 'i he ako'...

te ne lau 'a e ngaahi tohi 'oku nau 'i he tu'unga 'o e lanu turquoise 'i he ve'eteka fakalanulanu'.

'E alu atu 'a ho'o tama' ki 'api mo ha ngaahi tohi talanoa mo'oni mo e ngaahi tohi talanoa fa'u. 'E toe löloa ange 'a e ngaahi talanoa ia 'i he ngaahi tohi' ni pea 'e ngali kau ki ai 'a e ngaahi taiakalami 'oku fakahingohingoa, ngaahi lea kuo nau maheni ki ai, ngaahi lea ki ha ngaahi topiki fo'ou pea mo ha ngaahi lea ki hano fakamatala'i 'o ha me'a.

Ke a'usia 'a e standards, 'e ako 'e ho'o tama' ke ne:

- ngäue'aki 'a e ngaahi me'a 'oku' ne 'ilo feläve'i mo e ngaahi mata'itohi' mo e ngaahi fo'i lea kehe' ke ne fika'i'aki ha ngaahi fo'i lea fo'ou
- lau ha ngaahi sêtesi kakato 'o 'ikai lahi ha'ane määlölo, pea' ne faka'aonga'i 'a e ngaahi faka'ilonga' koe'uhi' ke ongo lelei mo mälie 'a 'ene laukonga'
- fakatokanga'i 'a e taimi 'oku' ne fakahoko ai ha fehälaaki (tautaufeto ki ha taimi kuo 'ikai toe ongo tonu ai ha me'a) pea' ne 'ilo 'a e founda ke fakatonutonu'aki ai 'eni', 'i he taimi lahi
- ngäue'aki 'a e ngaahi leipolo, faka'ilonga talanoa, ngaahi saati mo e ngaahi tēpile ke tokoni kiate ia ke ne mahino'i ai 'a e ngaahi talanoa'
- lautohi fakalongolongo pē 'iate ia
- tala pe ko ha talanoa mo'oni ia pe talanoa fa'u, manatu'i 'a e ngaahi konga mahu'inga 'o e talanoa', pea' ne lava 'o kumi 'a e ngaahi konga 'oku nau tali ha ngaahi fehu'i.

Fika

MATHEMATICS STANDARD

Kapau 'oku a'usia 'e ho'o tama' 'a e Mathematics Standard hili 'a e ta'u 'e ua 'o 'ene 'i he ako'...

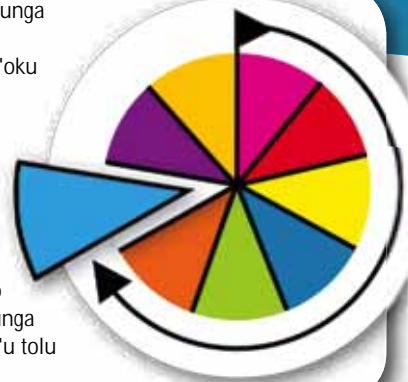
te ne ngäue leva 'i he curriculum level 1 'o ne solova ha ngaahi palopalema 'o ngäue'aki ki ai 'a 'ene mahino'i 'o e numbers, algebra, geometry, measurement mo e statistics.

'E lau 'e ho'o tama' 'a e fika' ki mu'a mo fakaholomui, 'o lau loto 'i hono 'atamai', mei' he mata'ifika lahi taha', 'o 'ikai ko e kamata mei' he taha'. 'E ala ngäue'aki 'e ho'o tama' 'a hono ngaahi fo'i tuhu' ke tokoni kiate ia ke ne muimui'i'aki 'a e ngaahi mata'ifika'.

Ke a'usia 'a e standard, 'e ako 'e ho'o tama' ke ne:

- solova 'a e ngaahi palopalema 'o ngäue'aki 'a e ngaahi mata'ifika 'oku a'u hake ki he 100

'Oku kamata 'a e ngaahi tu'unga 'o e ve'eteka fakalanulanu' 'i he tu'unga magenta 'a ia 'oku faingofua 'a e ngaahi tohi 'i ai', pea hoko atu ai ki he red, yellow, blue, green, mo e orange ki he turquoise, 'o kamata ke ki'i faingata'a mo fihi ange 'i he'enau a'u ki he lanu takitaha. 'E fakakakato 'e ho'o tama' 'a e ongo tu'unga purple mo e gold 'i hono ta'u tolu 'i he 'apiako'.

Tohi

WRITING STANDARD

Kapau 'oku a'usia 'e ho'o tama' 'a e Writing Standard hili 'a hono ta'u ua 'i he ako'...

te ne lava leva 'o tohi 'i he curriculum level 1.

Ke a'usia 'a e standard, 'e ako 'e ho'o tama' ke ne:

- fa'u ha ngaahi talanoa pea mo ha ngaahi fa'ahinga fa'u tohi te ne lava 'o faka'aonga'i 'i he ako' pea mo 'api. 'Oku kau ki heni 'a e fanga ki'i fakahinohino faingofua, fakamatala'i ha me'a 'oku hoko pea mo e founda 'o 'ene hoko', fanga ki'i fakamatala fakafaingofua fekau'aki mo ha kakai pea mo ha ngaahi me'a kuo' ne fai mo sio ai, ha me'a 'oku' ne 'ilo ki ai pe 'oku' ne toki fa'u
- ngäue totonu'aki 'a e piliote', faka'ilonga fehu'i' mo e ngaahi mata'itohi lalahi' 'i he konga lahi 'o e taimi'
- sipela totonu'i ha ngaahi lea lahi pea' ne feinga ke tohi ha ngaahi lea fo'ou 'o ngäue'aki 'a e ngaahi lea meimei tatau 'oku' ne 'osi 'ilo'
- tohi ha ngaahi sêtesi 'oku toe löloa ange 'o ngäue'aki 'a e ngaahi lea fakahokotaki'anga faingofua ('hangē ko e...', 'mo e') ke fakahoko'aki ha ngaahi sêtesi.

Fakamamafa 'i he Mata'ifika'

Lolotonga 'o e ta'u ako hono ua 'a ho'o tama', ko e pēseti 'e 60–80 'o hono faiako'i 'o e fika' 'e fakamamafa ia ki he ngaahi mata'ifika'.

- lau 2, nima mo e 10, 'o lau ki mu'a mo lau fakaholomui
- kumi 'a e vaeua mo e vahefa' 'o e fanga ki'i fuo faingofua pea mo ha ngaahi seti 'o ha me'a
- fokotu'utu'u fakakalakalasi ha ngaahi me'a ki ha ngaahi kulupu faitatau pea fakamatala'i 'a e me'a kuo' ne fakahoko'
- 'eke mo tali ha ngaahi fehu'i pea faka'ali'ali 'a e ngaahi me'a na'a' ne 'ilo mei ai'
- 'oatu pea' ne muimui'i ha ngaahi fakahinohino
- fua ha ngaahi me'a 'aki 'a hono ongo nima', ongo va'e' pe ko ha peni vahevahe.

KO HONO TOKONI'I 'O E AKO 'A HO'O FĀNAU

'I homou lakanga ko ia ko e ngaahi mātu'a, ngaahi fāmili mo e ngaahi komiunitii, 'oku 'i ai 'a homou fatongia lahi 'i he ako 'a ho'omou fānau' 'i he 'aho kotoa pē, pea 'e lava ke mou pou pou mo langa hake foki mei' he ngaahi me'a 'oku nau ako 'i he 'apiako'.

'I 'API'

Laukonga

- Faka'ai'ai 'a ho'o fānau' ke nau lau ha ngaahi me'a kehekehe – tohi fakahinohino ki he TV 'i he nusipepa', ngaahi fakahinohino hala', ngaahi fakahinohino 'i he tu'a puha/kapa me'atokoni'. 'Oku kau lelei mo e ngaahi fakahinohino ki hono teuteu'i 'o e me'atokoni' – 'o ke kai mo e me'a ko ia kuo mou lau ki ai'.
- Mou ō fakataha ki he laipeli' ke tokoni kia kinautolu ke nau fili 'a 'enau ngaahi tohi manako' ke mou fe'inasi'aki ai.
- Mou 'ahi'ahi'i ha'amou va'inga'aki 'a e ngaahi ongo mo e ngaahi lea kehekehe, fa'u ha ngaahi wmaau 'i he taimi 'oku mou lava 'o fai pehē ni ai', mou 'ai ha fanga ki'i va'inga hangē ko e "Mate'i mai angē ko hai 'eni..."

'Oku kau lelei ki he ako 'a ho'omou fānau' 'a ho'omou talanoa mo kinautolu 'i ha fa'ahinga ta'u motu'a pē. Ngāue'aki fakatou'osi 'a e lea faka-Tonga' mo e lea faka-Pilitānia' pe ko e fē pē 'ia nana 'e ngāue lelei kiate koe mo ho'o fānau'.

Tohi

- Faka'ai'ai 'a ho'o fānau' ke nau tohi – 'i ha pepa pe 'i he komipiuta'. 'Oku LELEI pē foki ke ke tokoni atu kia kinautolu ke nau tohi. 'Oatu ke lahi ha ngaahi lea fakalotolahi, tautaefito 'i ho'o sio 'oku nau feinga mālohi'.
- 'Ai ha tohi tā pea 'ai ho'o fānau' ke nau fakahingoa mo 'ai ha ngaahi fakamatala ki he ngaahi tā takitaha, 'o 'ai 'a e hingoa 'o e kakai 'oku hā 'i he taa' mo e me'a 'oku nau fai'.

Faka'ali'ali 'a 'enau ngāue'. Pōlepole ai. Vahevahe atu 'eni ki he kakai kehe'.

'Ai 'a e lautohi 'i 'api' ke fakatupu fiefia mo faingofua – ko ha taimi ke mou hanga fiefia atu ki ai mo ho'o fānau', ko ha taimi ke mou kakata mo talanoa ai.

Fika

- Tokoni atu ki ho'o fānau' ke nau kumi mo fakafehokotaki atu 'a e ngaahi mata'ifika 'o e ngaahi me'a 'oku ma'u takatakai 'i homou 'api' mo homou feitu'u' e.g. mata'ifika ko e 7 'i ha puha meili, fika 17 'i ha puha meili kehe, pea 27 'i ha toe puha meili 'e taha ange.
- 'Ai ha'amou fanga ki'i va'inga mo e fānau' 'oku kau ai 'a e ngaahi mata'ifika' 'o tautaefito ki he ngaahi me'a 'oku kau ai ha ngaahi sipinga fika pea mou 'ai ha ngaahi sipinga fika 'i ha'amou lau ki mu'a pe ki mui (e.g. 5, 10, 15, 20...mo e 20, 15, 10, 5).

Ko e fika' ko ha kongā mahu'inga ia 'o e mo'ui faka'aho' pea 'oku lahi 'a e ngaahi founga ke ke 'ai ai 'eni ke fakamānako ki ho'o fānau'.

Toe fiema'u ha fakamatala lahi ange?

Ki ha toe fakamatala lahi ange mo ha fale'i fekau'aki mo e ako mo e lavame'a 'a ho'o tama', 'e lava ke ke talanoa ki heni mo 'ene faiako'.

Laukonga

READING STANDARD

Kapau 'oku a'usia 'e ho'o tama' 'a e Reading Standard hili 'a e ta'u 'e tolu 'o 'ene 'i he ako'...

te ne lau 'a e ngaahi tohi 'oku nau 'i he tu'unga gold 'i he ve'eteka fakalanulanu'.

Ko e ngaahi tohi ko ia 'e 'alu atu mo ho'o tama' ki 'api ke lau atu kiate koe' 'e ngali 'i ai 'a e ngaahi peesi ia 'e 'ikai' asi atu ai ha fakatata, pea 'e 'i ai ha ngaahi feitu'u, ngaahi me'a 'oku hoko, ngaahi topiki mo e ngaahi fo'i lea 'e 'ikai ke nau maheni mo ia. 'E lava 'e ho'o tama' 'o ngäue'aki 'a e ngaahi fakatataa' mo e ngaahi fakafötunga kehe 'o e tohi' (ngaahi 'ulu' i tohi iiki, ngaahi puha 'oku' 'i ai 'a e ngaahi lea, ngaahi nouti 'i he ngata'anga 'o e tohi', ngaahi fo'i faka'uHINGA lea, ngaahi tühulu fakahinohino ki he kakano 'o e tohi', ngaahi fakatata fakahinohino, ngaahi mape) ke nau feinga' i ke mahino kia te kinautolu 'a hono 'uhinga'. 'E lava ke lau 'e ho'o tama' 'a e ngaahi konga tohi fekau'aki mo e science, art pe ko ha ngaahi tafa'aki kehe 'o e silapa ako' – e.g. fekau'aki mo e takai 'a e mo'ui 'a ha 'inisekite.

Ke a'usia 'a e standard, 'e ako 'e ho'o tama' ke ne:

- ngäue'aki 'a e fakatataa' pe ko e 'uhinga' 'o e talanoa' ke fakakaukau'i'aki ha ngaahi fo'i lea 'oku' 'ikai maheni mo ia, pe ki hano mahino' i 'a hono 'uhinga'
- fakatokanga' i 'a e taimi 'oku' ne fakahoko ai ha fehälaaki pea' ne fakatonotonu 'eni, 'i he konga lahi 'o e taimi'
- kumi ha fakamatala 'oku' 'asi mahino' i he talanoa', kae'uma'a ha ngaahi fakamatala 'oku' 'ikai' 'asi mahino pe 'oku faka'ali atu pe
- talanoa atu fekau'aki mo e 'uhinga' 'o e talanoa' mo ne talaatu 'a e me'a kuo' ne ako mei ha'ane lau ha topiki pe kaveinga pau, pea' ne vakai' i pe na'e tatau 'a e lahi 'o 'ene 'ilo' mo ia na'e talaatu 'e he tokotaha fa'u tohi' 'i he taimi 'oku' ne lau ai ha topiki 'oku' ne fie'ilo pe manako ki ai.

Fika

MATHEMATICS STANDARD

Kapau 'oku a'usia 'e ho'o tama' 'a e Mathematics Standard hili 'a e ta'u 'e tolu 'o 'ene 'i he ako'...

te ne kamata ngäue atu leva 'i he konga ki mu'a 'o e curriculum level 2 'o ngäue'aki 'a e fakautuutu 'o 'ene mahino' i 'a e number, algebra, geometry, measurement mo e statistics.

'E ako 'e ho'o tama' ke ne solova ha ngaahi palopalema fakafika 'aki ha'ane veteki ha ngaahi mata'ifika pea' ne 'unuaki' i holo kinautolu ta'e toe lau 'eni. 'O hangè ko 'eni', 'e lava ke liliu 'a e $8 + 5$ ke $8 + 2 + 3$.

Ke a'usia 'a e standard, 'e ako 'e ho'o tama' ke ne:

- vakavakai' i ha ngaahi fötunga fakafika 'oku' a'u hake ki he 1,000
- ngäue'aki 'a 'ene ngaahi mo'oni' i me'a' ke solova ha ngaahi palopalema

'Oku kamata 'a e ngaahi tu'unga 'o e ve'eteka fakalanulanu' 'i he tu'unga magenta 'a ia 'oku faingofua 'a e ngaahi tohi 'i ai', pea hoko atu ai ki he red, yellow, blue, green, orange, turquoise mo e purple ki he gold, 'o kamata ke toe ki' i faingata'a mo fihhi ange 'i he' enau a'u ki he lanu takitaha.

Tohi

WRITING STANDARD

Kapau 'oku a'usia 'e ho'o tama' 'a e Writing Standard hili 'a hono ta'u 'e tolu 'i he ako'...

te ne ngäue fakaofiofi atu ki he tohi 'i he curriculum level 2.

Ke a'usia 'a e standard, 'e ako 'e ho'o tama' ke ne:

- fakakaukau' i, hiki tohi mo fakafetu'utaki atu 'a 'ene ngaahi a'usia', ngaahi fakakaukau' mo ha ngaahi fakamatala
- fokotu'utu'u 'a 'ene fa'u tohi' 'o ngäue'aki ha ki' i fa'unga faingofua, e.g. fa'u 'o ha konga tohi 'aki 'a hono kamata'anga, kongaloto mo hono faka'osi'anga
- fa'u tohi ki ha ngaahi 'uhinga kehekehe 'oku' 'i ai ha' anau feläve' i mo e silapa ako' e.g. ko ha lipooti ki he sösiolo'
- fa'u ha ngaahi sètesi faingofua (pea ki' i fihhi 'i he taimi lahi) 'a ia 'oku kehekehe honau kamata' mo honau löloa'
- ngäue'aki ha ngaahi fo'i lea 'oku taumu'a fakahangatonu ki he topiki ko ia' pea filii' i pau ma'a' e kau fanongo/lautohi ko ia'
- fa'a sipela ha ngaahi fo'i lea 'oku' ne fa'a ngäue totonu'aki, pea' ne ngäue'aki 'a e ngaahi me'a 'oku' ne 'ilo fekau'aki mo e ngaahi ongo 'i he ngaahi fo'i lea' ke ne feinga ai ke ne 'ilo hano sipela' i 'o ha ngaahi fo'i lea 'oku' 'ikai ke ne 'ilo
- langa hake 'a 'ene 'ilo ki he ngaahi faka'ilonga lea' pea tu'o lahi 'a 'ene faka'aonga' i 'eni'.

Fakamamafa 'i he Mata'ifika

Lolotonga 'a e ta'u hono tolu 'a ho'o tama' 'i he ako', ko e pëseti 'e 60–80 'o hono faia'ko' i 'o e fika' 'e fakamamafa ia 'i he ako ki he ngaahi mata'ifika'.

- talanoa ki he falakiseni' 'i he taimi 'oku' ne vahevahe' i mo vakavakai' i ai 'a e ngaahi fuo' mo e lahi 'o ha ngaahi me'a
- fokotu'utu'u fakafa'ahinga ha ngaahi me'a pea' ne talanoa ki he ngaahi me'a 'oku nau kehekehe ai' mo e me'a 'oku nau tatau ai'
- fa'u mo fakamatala' i ha ngaahi fötunga
- fua ha ngaahi me'a pea mo e taimi'
- 'oatu pea' ne muimui' i ha ngaahi fakahinohino
- talanoa ki he ngaahi 'uhinga' 'e ngalingali' 'e hoko pe ta'ehoko ai ha me'a
- fakatotolo' i ha topiki, faka'ali'ali 'eni pea fakamatala' i 'a e ngaahi me'a na'a' ne 'ilo mei ai'.

KO HONO TOKONI'I 'O E AKO 'A HO'O FĀNAU'

'I homou lakanga ko ia ko e ngaahi mātu'a, ngaahi fāmili mo e ngaahi komiunitii', 'oku 'i ai 'a homou fatongia lahi 'i he ako 'a ho'omou fānau' 'i he 'aho kotoa pē, pea 'e lava ke mou pou pou mo langa hake foki mei' he ngaahi me'a 'oku nau ako 'i he 'apiako'.

'I 'API'

Laukonga'

- Laukonga ma'u pē ki ho'o fānau' 'i he 'aho kotoa pē.
- Kumi ha ngaahi faingamālie ke lautohi ai 'a ho'o fānau' 'i ha feitu'u pē te mou 'i ai – ngaahi faka'ilonga, ngaahi papa tu'uaki, ngaahi meili veve', ngaahi fanongonongo', nusipepa', ngaahi fakahinohino ki he feime'atokoni'.
- Fakahā atu ki ho'o fānau' 'oku fakatupu fiefia mo mahu'inga 'a e lautohi' kiate koe, 'aki 'a ho'o 'ai ke nau sio atu 'oku' ke lautohi.

Mou toutou ō ma'u pē ki he laipeli' ke fili 'e ho'o fānau' 'a e ngaahi tohi fekau'aki mo e ngaahi tōpiki 'oku nau fie'ilo ki ai'. 'Ave kinautolu ki he ngaahi me'a 'oku fakahoko 'i he laipeli' ma'a' e fānau'.

'Oku kau lelei ki he ako 'a ho'omou fānau' 'a ho'omou talanoa mo kinautolu 'i ha fa'ahinga tā'u motu'a pē. Ngāue'aki fakatou'osi 'a e lea faka-Tonga' mo e lea faka-Pilitānia' pe ko e fē pē 'ia naua 'e ngāue lelei kiate koe mo ho'o fānau'.

Tohi'

- 'E lava ha fa'u tohi ki ha 'uhinga pau 'o tokoni ki ho'o fānau' ke nau fie fa'u tohi. Tokoni atu ke nau 'ave ha ngaahi kaati fakamālō, taipe'i ha 'imeili pe ko ha faitohi nounou 'o lī 'i he meili'.
- Faka'ai'ai ho'o fānau' ke nau hiki tohi ha talanoa pe ko ha fananga pea mou fakatāta'a' fakataha 'eni.
- Kosi ha ngaahi fo'i lea mo ha ngaahi mata'itohi mei' ha ngaahi makasini mo ha ngaahi nusipepa ke fa'u mei ai ha ngaahi talanoa, mauu, pāsolo mo ha ngaahi kaati.

Tauhi ke fakamānako 'a fa'u tohi' pea ngāue'aki ha fa'ahinga 'uhinga pē ke faka'ai'ai'aki 'a ho'o fānau' ke nau fa'u tohi fekau'aki mo ha fa'ahinga me'a pē, 'i ha fa'ahinga taimi pē.

Fika'

- Mou fakataha mo ho'o fānau' 'o fai ha fanga ki'i ngāue 'oku taimi'i. Pukepuke 'e koe 'a e uasi' pea lau leva 'a e taimi 'oku nau tāta ai ha fo'i pulu 'i loto 'i ha miniti 'e taha.
- 'Ai ke kau atu 'a ho'o fānau' 'i he tokoni ki he fakatau 'i he supamāketi' – kole ange ke nau kumi ha ngaahi me'a pau (kapa piini kulokula totoloto, hu'akau lita 'e 2, sōsisi kalami 'e 250).

Ko e fika' ko e konga mahu'inga ia 'o e mo'ui faka'aho' pea 'oku lahi 'a e ngaahi founa ke ke 'ai ai 'eni ke fakamānako ki ho'o fānau'.

Toe fiema'u ha fakamatala lahi ange?

Ki ha toe fakamatala lahi ange mo ha fale'i fekau'aki mo e ako mo e lavame'a 'a ho'o tama', 'e lava ke ke talanoa ki heni mo 'ene faiako'.

Laukonga

READING STANDARD

Kapau 'oku a'usia 'e ho'o tama' 'a e Reading Standard 'i he faka'osinga 'o 'ene 'i he Year 4...

te ne laukonga 'i he curriculum level 2.

'E lau 'e ho'o tama' ha ngaahi tohi talanoa fa'ufa'u mo ha ngaahi tohi talanoa mo'oni kehekehe ke pou pou kiate ia 'i he'ene ako 'i he ngaahi tafa'aki kotoa 'o e silapa ako'.

Ke a'usia 'a e standard, 'e ako 'e ho'o tama' ke ne:

- 'ilo 'a e fa'ahinga tohi 'oku' ne fie lau' pea' ne lava pē 'o fili 'a e me'a 'oku fe'unga kiate ia'
- mahino'i 'a e me'a 'oku' ne lau' pea' ne lava 'o talanoa ki he ngaahi tefito'i fakakaukau 'i ai', pehē foki ki he ngaahi fakakaukau 'oku 'ikai fu'u hā mahino'
- fakatokanga'i mo mahino'i 'a e fakamatala 'oku ma'u 'i he ngaahi fa'ahinga tohi kehekehe
- lau lelei 'a e tohi', hangē pē ha'ane talanoa'
- fakatokanga'i 'a e taimi 'oku' ne fakahoko ai ha fehālaaki 'i he'ene laukonga' pea' ne lava 'o fakatonutonu 'eni, 'i he taimi lahi
- lautohi ke ma'u ha fakamatala, hangē ko ha ngaahi tali ki ha ngaahi fehu'i.

Fika

MATHEMATICS STANDARD

Kapau 'oku a'usia 'e ho'o tama' 'a e Mathematics Standard 'i he faka'osinga 'o 'ene 'i he Year 4...

te ne ngāue 'i he tu'unga curriculum level 2 'o ngāue'aki 'a e fakautuutu 'o 'ene 'ilo ki he number, algebra, geometry, measurement mo e statistics.

'E solova 'e ho'o tama' ha ngaahi palopalema fakafika 'o ngāue'aki 'a e ngaahi tefito'i mo'oni'i me'a 'o e tānaki', kole' pea mo e liunga' pea mo 'ene 'ilo ki he tu'anga 'o e ngaahi mata'ifika'.

Ke a'usia 'a e standard, 'e ako 'e ho'o tama' ke ne:

- ngāue'aki 'a e ngaahi mata'ifika 'oku a'u hake ki he 1,000
- ngāue'aki 'ene 'ilo ki he liunga 2, 3, 4, 5 mo e 10 ke solova'aki ha ngaahi palopalema
- kumi 'a e falakiseni 'o ha ngaahi seti, fuo mo e lahi 'o ha me'a

Tohi

WRITING STANDARD

Kapau 'oku a'usia 'e ho'o tama' 'a e Writing Standard 'i he'ene a'u ki he faka'osinga 'o e Year 4...

te ne tohi 'i he tu'unga curriculum level 2.

'E tohi 'e ho'o tama' ha ngaahi fa'ahinga fa'u tohi kehekehe ke tokoni'i ia 'i he'ene ako' 'i he ngaahi tafa'aki kotoa pē 'o e silapa ako'.

Ke a'usia 'a e standard, 'e ako 'e ho'o tama' ke ne:

- ngāue'aki 'a 'ene fa'u tohi' ke ne fakakaukau, hiki tohi pea mo fakafetu'utaki atu ai 'a 'ene ngaahi a'usia', fakakaukau' mo ha ngaahi fakamatala
- fa'u tohi 'iate ia pē ki ha ngaahi 'uhinga kehekehe
- 'ilo'i 'a 'ene ngaahi fiema'u faka-fa'u-tohi' ke fe'unga mo e kakai 'oku fakataumu'a ki ai 'a 'ene tohi'
- lau mo liliu 'a 'ene fa'u tohi' ke toe lelei ange, 'i he taimi lahi
- fakatokanga'i 'a e ngaahi fehālaaki 'i he sipela', kalama' mo e ngaahi faka'ilonga lea' pea' ne fakatonutonu 'eni 'i he'ene tohi', 'i he taimi lahi
- teuteu'i mo tufaki atu 'a 'ene fa'u tohi' 'i ha ngaahi founa kehekehe 'o kau ki ai 'a hono ngāue'aki ha ngahi komipiuta, me'a faitā, tā fakatāta, mo ha ngaahi taiakalami.

Fakamamafa 'i he Mata'ifika

Lolotonga 'o e Year 4, ko e pēseti 'e 60–80 'o e taimi 'o hono faiako'i 'o e fika' 'e fakamamafa ia 'i he ako ki he ngaahi mata'ifika'.

- fa'u mo hokohoko'i atu ha founa fakafika pea mo fakamatala'i 'a e lao ki he founa fakafika ko ia'
- fokotu'utu'u fakakalalasi ha ngaahi me'a pea fakamatala'i 'a e founa kuo fakakalalasi ki ai kinautolu' (e.g. ki he fuo mo e lalahi)
- fili 'a e founa lelei taha ki hono fua ha löloa, 'ēlia, voliume, lahi 'o e me'a 'e ala hao 'i ha fuo, mamafa, fua māfana mo ha taimi
- fa'u ha fanga ki'i mape faingofua ke hā ai 'a e tu'anga mo e feitu'u 'oku hanga ki ai'
- talanoa ki ha ngaahi me'a 'e hoko pe ta'ehoko
- fa'u ha ngaahi fehu'i ke fakatotolu'i, pea tā ha kalafi mo fakamatala'i 'a e ngaahi me'a na'a' ne 'ilo mei ai'.

KO HONO TOKONI'I 'O E AKO 'A HO'O FĀNAU

'I homou lakanga ko ia ko e ngaahi mātu'a, ngaahi fāmili mo e ngaahi komiunitii, 'oku 'i ai 'a homou fatongia lahi 'i he ako 'a ho'omou fānau' 'i he 'aho kotoa pē, pea 'e lava ke mou pou pou mo langa hake foki mei' he ngaahi me'a 'oku nau ako 'i he 'apiako'.

'I 'API'

Laukonga

- * 'Ai ho'o fānau' ke nau talaatu 'a e me'a 'oku nau lau':
  - ko hai 'a e tokotaha 'oku nau sai'ia taha ai 'i he talanoa' pea ko e hā hono 'uhinga 'enau fili ia?
  - ko e hā 'a 'enau fakakaukau ki he me'a 'e hoko'?
- * Fanongo ki he lautohi 'a ho'o fānau' 'i he 'aho kotoa pē. (Manatu'i 'e lava ke nau lautohi atu ki he ngaahi mēmipa kehe 'o ho fāmili).
- * 'Oku mahu'inga foki mo hono fai ha ngaahi va'inga 'i ha papa va'inga mo ha'amou pele. Fili 'a e ngaahi va'inga 'e fie va'inga ai 'a e tokotaha kotoa pē.

'Oange ha faingamālie ki ho'o fānau' ke nau fakafehokotaki ai 'a e me'a 'oku nau lau' ki he ngaahi me'a 'oku hoko tonu 'i he'enau mo'ui'. Fakamanatu ange kia kinautolu 'a e ngaahi me'a kuo nau 'osi fakahoko' 'i he taimi 'oku hoko ai ha me'a tatau 'i he talanoa'.

'Oku kau lelei ki he ako 'a ho'omou fānau' 'a ho'omou talanoa mo kinautolu 'i ha fa'ahinga ta'u motu'a pē. Ngāue'aki 'a e lea 'e ngāue lelei taha kiate koe mo ho'o fānau'.

Tohi

- * Faka'ai'ai 'a ho'o fānau' ke nau ngāue'aki 'a e komipiuta' ke nau tohi ha 'imeili, ngaahi kaati fai'aho, maau, fanga ki'i fakaoli mo ha'anau faitohi. 'Oku 'i he ngaahi laipeli' ha ngaahi komipiuta 'e lava ke faka'aonga'i 'e ha taha pē.
- * Mou kau fakataha 'i hono 'ai 'o e fanga ki'i va'inga ki he lea' 'i he tafa'aki 'a e fānau' 'i he nusipepa' pe ko ha ngaahi nāunau kehe 'oku mou lau fakafāmili.
- * Vainga'aki 'a e ngaahi fo'i lea'. Fakakaukau'i ha ngaahi fo'i lea fakatupu fifili, mou talanoa ki ha ngaahi fo'i lea fo'ou pea mou kumi ha ngaahi fo'i lea 'i he tikisinala'. 'E tokoni eni ke toe lahi ange ai 'a e ngaahi fo'i lea 'oku faka'aonga'i 'e ho'o fānau' 'i he'enau fa'u tohi'.

Hoko ko ha fa'ifa'itaki'anga lelei. Faka'alii'ali ange ki ho'o fānau' 'oku' ke fa'u tohi ki ha ngaahi 'uhinga kehekehe. 'Ai ke nau sio 'oku' ke manako ki he fa'u tohi'. Faitohi atu kia kinautolu foki 'i ha taimi 'e ni'ih. Ngāue'aki 'a e fa'ahinga lea 'oku' ne fiemālie 'i hono ngāue'aki'.

Fika

- * 'Oku lahi 'a e ngaahi me'a faka'aho 'e lava ke kau atu ki ai 'a ho'o fānau', 'o kau ki ai 'a e:
  - * kumi mo fakafehokotaki 'a e ngaahi mata'ifika 'oku ma'u takatakai 'i homou 'api' mo homou feitu'u' – ko ha uasi, ngaahi puha meili, ngaahi faka'ilonga ki he fa'ahinga vave ke ngāue'aki 'i he fefononga'aki', ngaahi faka'ilonga 'oku 'asi ai 'a e löloa 'o e fefononga'aki'
  - * fakakaukau atu ki he ngaahi fika telefoni 'oku nau ala manatu'i' – mou talanoa ki he me'a 'oku nau fai ke nau manatu'i ai 'a e fakahokohoko 'o e ngaahi mata'ifika'
  - * fika'i pe ko e fiha 'a e pa'anga te mou fiema'u ke fa'o ki he mita tau'anga me'alele' pea mo e taimi 'e fiema'u ke mou foki ai ki he me'alele', koe'uhi' ke 'oua na'a 'osi vave 'a e taimi 'o e mita'.

Ko e founga 'oku ako' 'e ho'o fānau' ke nau solova'aki ha ngaahi palopalema fakafika', 'e ngali kehekehe ia mei' he founga na'a' ke ngāue'aki 'i ho'o kei ako'. Tuku ke nau fakahā atu 'a e founga 'oku nau ngāue'aki' pea' ke pou pou 'i kinautolu 'i he'enau ako'.

Toe fiema'u ha fakamatala lahi ange?
 Ki ha toe fakamatala lahi ange mo ha fale'i fekau'aki mo e ako mo e lavame'a 'a ho'o tama', 'e lava ke ke talanoa ki heni mo 'ene faiako'.

Laukonga

READING STANDARD

Kapau 'oku a'usia 'e ho'o tama' 'a e Reading Standard 'i he faka'osinga 'o 'ene 'i he Year 5...

te ne faka'au atu ke ne laukonga 'i he tu'unga curriculum level 3.

'E lau 'e ho'o tama' ha ngaahi tohi talanoa fa'ufa'u mo ha ngaahi tohi talanoa mo'oni kehekehe ke pou pou kiate ia 'i he'ene ako 'i he ngaahi tafa'aki kotoa 'o e silapa ako'.

Ke a'usia 'a e standard, 'e ako 'e ho'o tama' ke ne:

- lautohi 'i ha vaha'a taimi lōloa ange
- filii 'a e ngaahi talanoa ke pou pou ki he'ene ako' mo filii 'a e ngaahi talanoa ke ne lau pē ke ne mālie'ia ai
- filii 'a e tu'unga laukonga ke ne ngāue'aki 'i he taimi 'oku' 'i ai ha ngaahi me'a 'oku faingata'a'ia ai pea 'i he taimi 'oku' ne lau ai ha ngaahi talanoa 'oku toe mamafa ange – e.g. ko 'ene toe lau ha ngaahi konga 'oku 'ikai ke ne mahino'i
- fika'i ha ngaahi fo'i lea 'oku 'ikai ke ne 'ilo'i, 'aki ha ngaahi fo'i lea, fakatāta pe fakaofiofi 'oku ma'u takai 'i he palopalema ko ia'
- mahino'i pea' ne fakamatala'i 'a e ngaahi tu'unga 'uhinga kehekehe 'oku ala ma'u 'i ha talanoa – e.g. mahino'i 'o ha ngaahi 'uhinga fufū
- lau ha ngaahi talanoa kehekehe fekau'aki mo e tōpiki tatau, pea' ne lava 'o fakatahataha'i 'a e ngaahi fakamatala mei ai' ke fakamatala'i'aki ha fo'i fakakaukau, pe ko ha'ane fa'u tohi 'aki 'eni ki ha fo'i tōpiki
- 'eke mo tali ha ngaahi fehu'i fekau'aki mo e ngaahi me'a 'oku' ne lau'
- talanoa ki he ngaahi founa 'oku filii'aki 'e he tokotaha fa'u tohi' 'a e me'a ke ne tohi' – fekau'aki mo e ngaahi fo'i lea', ngaahi feitu'u', kakai 'i he talanoa' mo e ngaahi fakakaukau kuo filii 'e he tokotaha fa'u tohi'.

Fika

MATHEMATICS STANDARD

Kapau 'oku a'usia 'e ho'o tama' 'a e Mathematics Standard 'i he'ene a'u ki he faka'osinga 'o e Year 5...

te ne ngāue atu 'i he kamakamata 'o e tu'unga curriculum level 3 'o ngāue'aki 'a e fakautuutu 'o 'ene mahino'i 'a e number, algebra, geometry, measurement mo e statistics.

'E ako 'e ho'o tama' ke ne solova ha ngaahi palopalema fakafika 'oku toe fihii ange 'a ia 'oku kau ki ai ha ngaahi sitepu kehekehe, 'a ia 'e fiema'u ke ne filii ai 'a e founa 'oku fe'unga taha ke tokoni'i ia ke ne solova 'a e palopalema ko ia'. 'E ako 'e ho'o tama' ha ngaahi founa kehekehe ki hono solova 'o e ngaahi palopalema'.

Tohi

WRITING STANDARD

Kapau 'oku a'usia 'e ho'o tama' 'a e Writing Standard 'i he'ene a'u ki he faka'osinga 'o e Year 5...

te ne ngāue fakaofiofi atu ke ne fa'u tohi 'i he tu'unga curriculum level 3.

'E hā mei' he fa'u tohi 'a ho'o tama' 'a e founa 'oku' ne fakakaukau atu ai mo fakamatala'i 'a 'ene ngaahi a'usia' pea mo e ngaahi fakamatala kuo' ne ma'u mei he'ene talanoa, fanongo mo lautohi fekau'aki mo ha ngaahi tōpiki 'i he ngaahi tafa'aki kotoa 'o e silapa ako'.

Ke a'usia 'a e standard, 'e ako 'e ho'o tama' ke ne:

- ngāue'aki 'a e ngaahi founa kehekehe ke ne fakakaukau ai, palani'i, fokotu'utu'u mo fakafetu'utaki atu 'a 'ene ngaahi a'usia', ha ngaahi fakamatala mo ha ngaahi fakakaukau
- ngāue'aki 'a e ngaahi fo'i lea mo e ngaahi kupu'i lea 'oku fekau'aki mo ha tōpiki kuo filii' ma'a' e kau lau tohi ko ia'
- filii' 'a e founa totonu ke ne fakahaa'i ai 'a 'ene fekau' pe fakakaukau' 'i he'ene fa'u tohi'
- fokotu'utu'u 'a 'ene fa'u tohi', ngāue'aki ha ngaahi fakakiiki ke pou pou ki he'ene ngaahi tefito'i fakakaukau' pea ngāue'aki 'a e fakapalalafai' ke fakakulupu'aki 'a 'ene ngaahi fakakaukau'
- fakalelei'i 'a e tu'unga mahino pea mo e ivi 'o 'ene fa'u tohi', pea 'oku fa'a hoko 'eni hili ha 'oatu ke lau ki ai 'a ha kakai kehe
- vakai'i 'a 'ene fa'u tohi' pe 'oku tonu 'a e sipela', kalama' mo e ngaahi faka'ilonga lea'
- filii 'a e founa lelei taha ke teuteu'i mo tufaki atu 'aki 'a 'ene fa'u tohi', 'o kau ki ai 'a e tekinolosia 'o e komipiuta', pulusi tohi', ngaahi saati mo e taiakalami.

Fakamamafa 'i he Mata'ifika

'I he lolotonga 'o e Year 5, ko e pēseti 'e 50–70 'o e faiako'i 'o e fika' 'e fakamamafa ia ki he ako ke solova ha ngaahi palopalema 'o ngāue'aki 'a e ako ki he ngaahi mata'ifika'.

Ke a'usia 'a e standard, 'e ako 'e ho'o tama' ke ne:

- filii ha founa 'oku fe'unga' ('o ngāue'aki 'a e +, -, x, ÷) pea' ne fakamatala'i mahino 'a 'ene founa' ki he kakai kehe'
- ngāue'aki 'a e ngaahi mo'oni'i me'a kuo' ne 'osi 'ilo' ke fika'i'aki 'a e ngaahi mo'oni'i me'a 'oku te'eki ai ke ne 'ilo' pea mo 'ilo ai' 'a e falakiseni 'o ha ngaahi seti me'a, fuo mo e lahi 'o ha ngaahi me'a
- fakafa'ahinga 'a e ngaahi fuo 2D mo e 3D pea fakamalanga'i 'a e 'uhinga 'oku fakafa'ahinga pehē ai kinautolu'
- ngāue'aki 'a e ngaahi laine kalafi 'i he ngaahi mape' mo e ngaahi pōini 'o e kāpasa' ke fakamatala'i 'a e tu'unga 'o ha ngaahi me'a
- fua 'a e lahi mo e lahi 'o e me'a 'e ala hao 'i loto 'i ha ngaahi fuo
- vakavakai'i 'a e fakakaukau 'o e ngalingali' 'aki 'ene hiki 'a e ngaahi ola kotoa pē 'e ngalingali hoko
- fakatotolo'i ha ngaahi fehu'i, faka'ali'ali 'a e fakamatala' pea talanoa'i 'a e ngaahi ola na'e ma'u'.

KO HONO TOKONI'I 'O E AKO 'A HO'O FĀNAU'

'I homou lakanga ko ia ko e ngaahi mātu'a, ngaahi fāmili mo e ngaahi komiunitii', 'oku 'i ai 'a homou fatongia lahi 'i he ako 'a ho'omou fānau' 'i he 'aho kotoa pē, pea 'e lava ke mou pou pou mo langa hake foki mei' he ngaahi me'a 'oku nau ako 'i he 'apiako'.

'I 'API'

Laukonga'

- Talanoa mo ho'o fānau' fekau'aki mo e ngaahi kalasi kehekehe 'o e talanoa' 'a ia 'oku lau 'i ha tohi pe lea'aki (ngaahi konga tohi 'i he nusipepa', ngaahi uepisaiti, ngaahi kōmiki, ngaahi talanoa tukufakaholo, ngaahi hiva pe tohi talanoa). Kumi ha konga tohi mei' ha nusipepa 'oku mou fie lau pea mou talanoa ki he'ene 'uhinga fakafo'ituitui atu kiate kimoutolu'.
- Talanoa'i atu ki ho'o fānau' ha ngaahi talanoa na'a' ke fa'a sai'ia ke ke lau 'i ho'o kei si'i'. Kumi kinautolu 'i he 'initaneti' pea kumi ha 'ū tohi 'oku nau meimei tatau. Feinga ke ma'u atu ha tatau mei ho'omou laipeli'.
- Mou toutou ō atu ki he laipeli'. Tokoni atu ki ho'o fānau' ke nau filli ha ngaahi tohi 'oku nau manako ai pe 'oku fekau'aki mo ha ngahi me'a 'oku nau ako 'i he 'apiako'. Te nau ngali fiema'u ke ke tokoni ange 'aki ha'o lau ange 'eni kia kinautolu foki.

Ko e lautohi ko ia ki ho'o fānau' ko e taha ia 'i he ngaahi me'a mahu'inga taha te ke lava 'o fai, 'o tatau ai pē pe ko e hā honau ta'u motu'a'. 'E lava ke ke lau atu 'a e ngaahi talanoa' 'i he lea faka-Tonga' kapau ko ho loto' ia – 'oku tokoni lahi 'eni ki he ako 'a ho'o fānau'.

'Oku kau lelei ki he ako 'a ho'omou fānau' 'a ho'omou talanoa mo kinautolu 'i ha fa'ahinga ta'u motu'a pē. Ngāue'aki 'a e lea 'oku ngāue lelei taha kiate koe mo ho'o fānau'.

Tohi'

Tauhi ke fakamānako 'a e fa'u tohi' pea kumi ha fa'ahinga 'uhinga pē ke faka'ai'ai ai 'a ho'o fānau' ke nau fa'u tohi ai ki ha fa'ahinga me'a pē 'i ha fa'ahinga taimi pē.

- Fokotu'u ha ki'i feitu'u makehe 'e lava ke fa'u tohi ai 'a ho'o fānau' – 'o 'i ai ha polopeni, peni vahevahe mo ha pepa.
- Tokoni ki ho'o fānau' ke nau fa'u tohi felāve'i mo 'enau ngaahi a'usia', homou fāmili' mo honau ngaahi kaungāme'a' pe ko ha'amou ngaahi 'eva mālōlō 'o 'ai 'eni 'i ha tohinoa. 'E lava ke nau ngāue'aki ha ngaahi tā, tā valivali pe kosikosi ha fanga ki'i tohi tu'uaki 'o fakapipiki 'i he tafa'aki 'o 'enau fa'u tohi'.
- Faka'ai'ai ho'o fānau' ke nau faitohi ki ha taha 'o e fāmili' 'oku nofo 'i muli.
- Mou fai ha fanga ki'i va'inga 'oku ngāue'aki ki ai 'a e ngaahi fo'i lea', hangē ko e Scrabble, Hangman, fakafonu pāsolo.

Fika'

- Toutou ako 'a e liunga' – vakai ki ho'o fānau' pe ko 'enau faiako' pe ko e fē 'a e liunga' 'e fiema'u ke ke tokoni atu ki hono ako'i'.
- Mou fakataha mo ho'o fānau' 'o fai ha ngaahi va'inga – pele pe ko ha papa va'inga 'oku ngāue'aki ki ai 'a e mate tupu'a' mo e veimau'.

'Oku mahu'inga ki he ako 'a 'ete fānau' 'a 'ete loto vēkeveke ki he fika' – 'o tatau ai pē kapau na'e 'ikai ke ke sai'ia ai pe na'e 'ikai sai 'a ho'o fika' 'i ho'o kei ako'.

Toe fiema'u ha fakamatala lahi ange?

Ki ha toe fakamatala lahi ange mo ha fale'i fekau'aki mo e ako mo e lavame'a 'a ho'o tama', 'e lava ke ke talanoa ki heni mo 'ene faiako'.

Laukonga

READING STANDARD

Kapau 'oku a'usia 'e ho'o tama' 'a e Reading Standard 'i he faka'osinga 'o 'ene 'i he Year 6...

te ne laukonga 'i he tu'unga curriculum level 3.

'E lau 'e ho'o tama' ha ngaahi tohi talanoa mo'oni, ngaahi tohi 'oku faka-vahe, ngaahi makasini, mo ha ngaahi fakamatala mei' he komipiuta'. Te ne lau 'a e ngaahi fa'ahinga talanoa ko 'eni' 'i he ngaahi tafa'aki kotoa pē 'o e silapa ako'.

Ke a'usia 'a e standard, 'e ako 'e ho'o tama' ke ne:

- lau vave ange 'a e ngaahi talanoa 'oku toe löloa ange' pea toe löloa ange 'a e taimi 'oku' ne lautohi ai'
- ma'u ngofua 'a e ngaahi fakamatala mo e ngaahi fakakaukau 'i he talanoa', pehē ki he ngaahi fakamatala 'oku 'ikai fu'u 'ai mahino' – 'o ngäue'aki 'a e ngaahi faka'ile'ila 'i he talanoa' pea mo e me'a 'oku' ne 'osi 'ilo'
- fika'i 'a e ngaahi fo'i lea 'oku 'ikai ke ne 'ilo hono 'uhinga' 'aki 'ene ngäue'aki 'a e ngaahi tühulu pe fakafuofua 'i he talanoa' pe ko ha ngaahi fakatätä mo ha ngaahi taiakalami
- kumi vave 'a e ngaahi fakakaukau mahu'inga' 'aki 'ene lau "to'oto'o me'a lalahi" mo "to'o vave" (e.g. ko 'ene ngäue'aki 'a e ngaahi 'ulu'i tohi iiki', ngaahi fo'i tefito'i lea' pe ngaahi fuofua sētesi 'i he ngaahi palakalafi)
- 'ilo 'e fiema'u 'i he taimi 'e ni'ihi ke ne lau 'a e ngaahi näunau ma'u'anga fakamatala kehekehe (ngaahi tohi, makasini, 'initaneti) ke ma'u mei ai 'a e kotoa 'o e ngaahi fakamatala 'oku' ne fiema'u ki he'ene ngäue'.

Fika

MATHEMATICS STANDARD

Kapau 'oku a'usia 'e ho'o tama' 'a e Mathematics Standard 'i he faka'osinga 'o 'e Year 6...

te ne ngäue 'i he tu'unga curriculum level 3 'o ngäue'aki 'a e fakautuutu 'o 'ene mahino'i 'a e number, algebra, geometry, measurement mo e statistics.

'E ako 'e ho'o tama' 'o solova ha ngaahi palopalema fakafika lahi ange 'a ia 'oku kau ki ai 'a e ngaahi sitepu kehekehe pea mo fiema'u ai ke ne fili 'a e founa fe'unga taha ki he palopalema ko ia'. 'E ako 'e ho'o tama' 'a e ngaahi founa kehekehe ki hono solova 'o e ngaahi palopalema' pea te ne lava 'o 'oatu ha ngaahi fakamatala fakalükufua fekau'aki mo e ngaahi mata'ifika' pea mo e ngaahi fa'unga fakafika'.

Ke a'usia 'a e standard, 'e ako 'e ho'o tama' ke ne:

- solova ha ngaahi palopalema lahi ange ('o ngäue'aki 'a e +, -, x, ÷) 'a ia 'e fiema'u ai ke ne fili ai 'a e founa lelei taha ki ai'

Tohi

WRITING STANDARD

Kapau 'oku a'usia 'e ho'o tama' 'a e Writing Standard 'i he faka'osinga 'o 'e Year 6...

te ne laukonga 'i he tu'unga curriculum level 3

'E hokohoko atu pē 'a e hä mei' he fa'u tohi 'a ho'o tama' 'a e:

- anga 'o 'ene fakakaukau atu mo 'ene fakamatala' 'a 'ene ngaahi a'usia'
- ngaahi fakamatala kuo' ne ma'u mei he'ene talanoa, fanongo mo lautohi fekau'aki mo e ngaahi töpiki 'i he ngaahi tafa'aki kotoa pē 'o e silapa ako'.

Ke a'usia 'a e standard, 'e ako 'e ho'o tama' ke ne:

- fili 'a e fa'ahinga fa'u tohi 'oku fe'unga mo e tokotaha lautohi'
- palani 'a e me'a te ne tohi' 'i he ngaahi founa kehekehe
- fokotu'utu'u fakalelei 'a 'ene fa'u tohi' 'o ngäue'aki 'a e ngaahi palakalafi' mo e ngaahi founa kehe 'o hangē ko e ngaahi 'ulu'i tohi, 'ulu'i tohi iiki, taiakalami, fakatätä mo e ngaahi fakahingoa
- filifili lelei 'a e ngaahi lea' ke fe'unga mo e töpiki' pe 'uhinga' 'oku fai ki ai 'a e fa'u tohi' pea mo 'ai ke fie lau 'e he kakai' 'a 'ene fa'u tohi'
- toe vakai'i 'a 'ene fa'u tohi' ke fakapapau'i 'oku 'uhinga lelei
- sipela totonu 'a e konga lahi 'o e ngaahi fo'i lea' mo ngäue'aki 'a e ngaahi faka'ilonga lea totonu'.

Fakamamafa 'i he Mata'ifika'

'I he lolotonga 'o e Year 6, ko e pēseti 'e 50–70 'o hono faiako'i 'o e fika' 'e fakamamafa ia ki he ako ki he ngaahi mata'ifika'.

- ngäue'aki 'a e toutou vaheua' mo e ngaahi mo'oni'i me'a 'oku' ne 'ilo ki he liunga' ke solova ha ngaahi palopalema 'oku kau ki ai 'a e falakiseni'
- kumi 'a e mahu'inga' 'o ha mata'ifika' 'i ha fa'unga fakafika
- fakafa'ahinga, fa'u mo 'ilo' 'a e ngaahi fuo 2D mo e 3D
- fua 'a e taimi' mo kumi 'a e 'ēlia mo e voliume' 'o ha ngaahi me'a
- ngäue'aki 'a e ngaahi laine kuliti 'i he ngaahi mape' mo e ngaahi poini 'i he kāpasa' ke fakahinohino ha ngahi feitu'u
- tā ha ngaahi fakatätä mei' he ngaahi tafa'aki kehekehe'
- fakamatala'i 'a e ola' 'o ha ngaahi fakatotolo 'aki 'ene tuhu'i atu 'a e ngaahi fa'unga 'oku' 'i ai'
- fai ha ngaahi 'ahi'ahi ke fika'i mei ai ha ngalingali ke hoko 'a ha me'a.

KO HONO TOKONI'I 'O E AKO 'A HO'O FĀNAU

'I homou lakanga ko ia ko e ngaahi mātu'a, ngaahi fāmili mo e ngaahi komiunitii, 'oku 'i ai 'a homou fatongia lahi 'i he ako 'a ho'omou fānau 'i he 'aho kotoa pē, pea 'e lava ke mou pou pou mo langa hake foki mei' he ngaahi me'a 'oku nau ako 'i he 'apiako'.

'I 'API'

Laukonga

- Hoko ko ha fa'ifa'itaki'anga lelei 'i he laukonga' ki ho'o fānau'. Lautohi 'i he taimi 'oku' ke mālōlō lelei ai'. Lautohi ke ma'u atu ai ha fakamatala mei' he nusipepa', ngaahi uepisaiti', fanga ki'i lau'itohi fakamatala', taimi tēpile' mo ha ngaahi tohi. Fokotu'u ha taimi pau ke mou ō atu ai mo ho'o fānau' ki he laipeli'.
- 'Oku sai'ia 'a e fānau kotoa pē ke lau ange ha tohi kia kinautolu, ko ia ai, hokohoko atu 'a ho'o lautohi ki ho'o fānau'. Lautohi 'i he lea 'e ngāue lelei taha kiate koe mo ho'o tama'.
- Faka'ai'ai 'a ho'o tama' ke ne lau mo muimui ki ha ngaahi fakahinohino – muimui ki he fakahinohino ki hono teuteu'i 'a e ki'i me'atokoni ma'ama'a 'oku manako ki ai 'a homou fāmili' pe ko ha kongia ia 'o ha me'atokoni ki ha fai'aho. Fili 'a e ngaahi vesitapolo mo e ngaahi matala'i'akau 'oku fe'unga ke tō 'i he ngoue 'a ho'o fānau'.

'Oku kau lelei ki he ako 'a ho'omou fānau' 'a ho'omou talanoa mo kinautolu 'i ha fa'ahinga ta'u motu'a pē. Ngāue'aki 'a e lea 'e ngāue lelei taha kiate koe mo ho'o fānau'.

Faka'ai'ai 'a ho'o fānau' ke nau lautohi 'i he 'aho kotoa pē. 'Ai ke fakamānako 'a e lautohi' pea' ke vikia 'a e me'a 'oku nau lava'i', 'i he taimi kotoa pē.

Tohi

- Fokotu'u ha feitu'u pau ke fa'u tohi ai 'a ho'o tama' – 'o 'i ai ha ngahi polopeni, peni vahevahe, peni valivali mo ha pepa.
- Mou pele mo va'inga 'i ha ngaahi papa va'inga mo ho'o fānau'.
- 'Ai ha'amou lisi ngāue mo ho'o fānau'. Fokotu'u atu ke nau tokanga'i 'a hono hiki 'o e lisi fakatau fakauike' pe ko e ngaahi ngafa faka'api'.
- Faka'ai'ai 'a ho'o fānau' ke nau fa'u tohi fekau'aki mo 'enau kau helo', ha ngaahi sipoti, ngaahi me'a 'oku nau manako mo fie'ilo ki ai ke tokoni ke nau kei fie'ilo ai pē ki he ngaahi me'a 'oku nau fa'u tohi ki ai'.

Mou talanoa ki he me'a 'oku fa'u tohi ki ai 'a ho'o fānau'. Fie'ilo atu ki ai. Ngāue'aki 'a 'enau fa'u tohi' ko ha me'a ia ke kamata'i'aki ha'amou talanoa. Faka'fanongo ki he'enu fakakaukau'.

Fika

- Kole ange ki ho'o fānau' ke nau tokoni atu 'i he supamāketi' 'aki 'enau ngāue'aki ha kalakuleita ke tākaki'aki 'a e lahi 'o ho'o fakamole'.
- Fokotu'u ha lisi 'o e ngaahi me'a 'oku faka'amu 'e ho'o fānau' ke nau fakahoko pe fakatau'aki 'enau pa'anga mohe'. Fika'i ha patiseti ki he me'a te nau ala lava 'o fakatau'aki 'enau pa'anga mohe'. Mou talanoa ki he founga ha'anau toe ngāue'i ha fakalahi 'o 'enau pa'anga mohe'.
- Mou pele mo va'inga 'i ha ngaahi papa va'inga mo ho'o fānau'.

Ko e fika' ko e kongia mahu'inga ia 'o e mo'ui faka'aho' pea 'oku lahi 'a e ngaahi founga ke ke 'ai ai eni ke fakamānako ki ho'o fānau'.

Toe fiema'u ha fakamatala lahi ange?

Ki ha toe fakamatala lahi ange mo ha fale'i fekau'aki mo e ako mo e lavame'a 'a ho'o tama', 'e lava ke ke talanoa ki heni mo 'ene faiako'.

Laukonga

READING STANDARD

Kapau 'oku a'usia 'e ho'o tama 'a e Reading Standard 'i he faka'osinga 'o 'ene 'i he Year 7...

te ne ngängäue atu ke ne laukonga 'i he tu'unga curriculum level 4.

'E lava 'e ho'o tama 'o kumi, fakakaukau'i, mo fakatahataha'i ha ngaahi fakamatala mo ha ngaahi fakakaukau 'oku 'i loto pea ma'u takai 'i ha ngaahi tohi mo ha ngaahi kongokonga tohi kehekehe. 'I he taimi 'oku fakahoko ai eni 'e ho'o tama', 'e lava ke ne fakakaukau'i pë 'e ia ha'a' ne ngaahi fehu'i pë 'a'ana pea' ne lava 'o tali ha ngaahi fehu'i 'oku 'eke atu ki ai 'i he ngaahi tafa'aki kehekehe kotoa pë 'o e silapa ako'.

Ke a'usia 'a e standard, 'e ako 'e ho'o tama' ke ne:

- lau ha ngaahi fa'ahinga talanoa kehekehe, 'o tatau pë 'i he ngaahi talanoa fa'ufa'u' pea mo e ngaahi talanoa mo'oni', pea 'oku lölahi ai ha ngaahi faka'uhinga kehekehe 'o kau ki ai 'a e ngaahi kongokonga talanoa faingata'a, ngaahi kaveinga mo ha ngaahi fakakaukau faingata'a
- fakatokanga'i 'iate ia pë 'a e konga lahi 'o e ngaahi fo'i lea' pea' ne fika'i 'a e ngaahi fo'i lea 'oku toe mamafa ange' 'o ngäue'aki ha ngaahi founga kehekehe – 'o hangë ko 'eni', ko 'ene 'ilo ki he ongo 'o e ngaahi mata'itohi', fakao'iofi mei' he me'a 'oku' ne 'ilo', ngaahi me'a 'oku' ne 'osi 'ilo fekau'aki mo e ngaahi konga 'o ha ngaahi fo'i lea mo e ngaahi fõtunga tu'u 'a ha ngaahi mata'itohi
- fili 'a e founga lelei taha' – mei' ha ngaahi founga kehekehe 'oku' ne 'ilo – ke tokoni ki ai ke ne mahino'i 'a e me'a 'oku' ne lau'
- fakatokanga'i mo ngäue'aki 'a e ngaahi konga kehekehe 'o e kalama' ke tokoni ki he'ene mahino'i 'a e ngaahi fo'i lea 'oku toe mamafa ange'
- ngäue'aki 'a 'ene fakakaukau lelei' ke fika'i'aki ha'a' ne tali ki he me'a 'oku' ne lau' mo fakakaukau atu ki he ngaahi mälohinga mo e ngaahi vaivai'anga 'o e ngaahi me'a 'oku' ne lau', 'o ngäue'aki ha ngaahi fakamatala kehekehe.

Fika

MATHEMATICS STANDARD

Kapau 'oku a'usia 'e ho'o tama 'a e Mathematics Standard 'i he faka'osinga 'a e Year 7...

te ne ngäue 'i he kamakamata'anga 'o e tu'unga curriculum level 4 'o ngäue'aki 'a e fakautuutu ange 'o 'ene mahino'i 'a e numbers, algebra, geometry, measurement mo e statistics.

'E solova 'e ho'o tama' ha ngaahi palopalema fakafika 'o ngäue'aki 'a e liunga' mo e vahevahe ko ia 'oku faka'aonga'i 'i ai 'a e tesimale', falakiseni' mo e pëseti'. 'E ma'u 'e ho'o tama' ha ngaahi founga fakakaukau kehekehe ke tokoni kiate ia ke ne vakavakai'i 'a e fika'.

Ke a'usia 'a e standard, 'e ako 'e ho'o tama' ke ne:

- solova ha ngaahi palopalema fakafika 'oku kau 'i ai 'a e ngaahi tesimale' 'o ngäue'aki ki ai 'a e tänaki' mo e kole'
- ngäue'aki ha ngaahi founga liunga kehekehe ke solova 'aki ha ngaahi palopalema fakafika 'o ngäue'aki 'a e ngaahi fika kakato' mo e ngaahi falakiseni'

Tohi

WRITING STANDARD

Kapau 'oku a'usia 'e ho'o tama 'a e Writing Standard 'i he faka'osinga 'o e Year 7...

te ne ngängäue atu ke ne fa'u tohi 'i he tu'unga curriculum level 4.

Ke a'usia 'a e standard, 'e ako 'e ho'o tama' ke ne:

- fa'u tohi ki ha kau lautohi pau mo ha 'uhinga tu'upau 'o ngäue'aki 'a e ngaahi fa'unga 'oku fe'unga mo ia', mahino pea hokohoko lelei
- teuteu'i lelei 'a 'ene ngaahi fa'u tohi' 'o ngäue'aki ha ngaahi founga fa'u kehekehe
- ngäue'aki 'a e ngaahi palakafi 'oku nau fakafehokotaki'i 'a e ngaahi tefito'i fakakaukau' pea mo e ngaahi fakaikiiki 'oku nau pou pou ki ai', 'i loto pea 'i he vaha'a 'o e ngaahi palakalafi'
- tohi 'a e ngaahi sëtesi 'oku totonu 'a hono kalama' 'o ngäue'aki 'a e ngaahi fõtunga kehekehe mo e ngaahi faka'ilonga lea 'oku toe fihhi ange, e.g. ngaahi fehu'i 'oku tu'u mahino pë ia 'o 'ikai toe fiema'u ha tali ia ki ai, ngaahi lea fakatätä, ngaahi faka'ilonga semiköloni
- faka'aonga'i 'a e ngaahi fo'i lea 'oku tonu 'a hono sipela', 'o ngäue'aki ha ngaahi founga kehekehe, e.g. ngäue'aki 'a 'ene 'ilo ki he ongo 'o e ngaahi mata'itohi', ngaahi lao mo e tukufakaholo ki he sipela', 'uhinga mo hono sipela 'o e ngaahi konga 'o e ngaahi fo'i lea' pea mo e tupu'anga 'o e ngaahi fo'i lea', ngaahi fõtunga 'o e tu'u 'a e ngaahi mata'itohi'
- fakahä 'oku' ne toe lau mo fakatonutonu pea mo fakapapau'i 'oku tonu 'a 'ene tohi' 'i he lolotonga 'o 'ene fa'u tohi'.

Fakamamafa 'i he Mata'ifika

Lolotonga 'a e Year 7, ko e pëseti 'e 40–60 'o hono faiako'i 'o e fika' 'e fakamamafa ia ki he ako ki he ngaahi mata'ifika'.

- vakavakai'i mo fakamo'oni'i 'a e ngaahi lao fakafika' ke sio angë pe 'oku nau mo'oni ma'u pë
- fa'u ha ngaahi tēpile, kalafi mo ha ngaahi lao ki hono toutou ngäue'aki 'o ha founga fakafika
- fakafa'ahinga 'a e ngaahi fuo 2D mo e 3D pea talanoa'i 'a e ngaahi me'a 'oku nau faitatau mo faikehekehe ai'
- fua 'a e taimi' mo ha ngaahi me'a 'o ngäue'aki 'i ai 'a e ngaahi me'afua angamaheni'
- kumi 'a e fuatakai, 'ëlia, mo e voliume 'o e ngaahi fuo'
- kumi mo fakamatala'i 'a e anga 'o e fe'unuaki 'a ha ngaahi me'a 'i loto 'i ha fa'unga fakafika
- ngäue'aki 'a e ngaahi faka'ilonga 'i he kuliti', ha fanga ki'i me'afua faingofua, mo e ngaahi poini 'o e kãpasa' ke fakamatala'i ha feitu'u pau
- fakatotolo'i, fakafa'ahinga pea faka'ali'ali ha ngaahi fakamatala 'i ha ngaahi founga kehekehe pea kumi ke 'ilo 'a e ngaahi fa'unga fakafika mo e ngaahi fetö'aki 'i he ngaahi fakamatala'
- vakai'i 'a e fakakaukau 'o ha ngalingali ke hoko 'a ha me'a 'aki 'a 'enau fai ha ngaahi 'ahi'ahi pea fakatauhoa 'a e ngaahi ola totonu' mo e ngaahi ola na'a nau 'amanaki atu ke ma'u'.

KO HONO TOKONI'I 'O E AKO 'A HO'O FĀNAU'

'I homou lakanga ko ia ko e ngaahi mātu'a, ngaahi fāmili mo e ngaahi komiunitii, 'oku 'i ai 'a homou fatongia lahi 'i he ako 'a ho'omou fānau' 'i he 'aho kotoa pē, pea 'e lava ke mou pou pou mo langa hake foki mei' he ngaahi me'a 'oku nau ako 'i he 'apiako'.

'I 'API'

Laukonga'

- Kole ange ki ho'o fānau' ke nau 'ave koe ki ho'omou laipeli fakafeitu'u'. Mou vakavakai'i fakataha 'a e laipeli' pea mou feinga ke 'ai ha taimi tu'upau ke mou ō fakataha ai ke fakafetongi mo fakafoki ai 'a e 'ū tohi'.
- Kole ange ki ho'o fānau' ke nau talanoa ki he ngaahi kongā 'o e talanoa' na'a nau sai'ia ai' mo e 'uhinga ki heni'. Mou talanoa ki he ngaahi tefito'i mo'oni'i me'a, kakai 'i he talanoa', me'a na'e hoko 'i he talanoa', feitu'u na'e hoko ai 'a e talanoa', ngaahi fakakaukau 'o e talanoa', pea mo e taumu'a 'a e tokotaha fa'u tohi'. Talanoa'i atu 'a e ngaahi talanoa (fananga) na'e fa'a talanoa'i atu kiate koe 'i ho'o kei si'i'.

Hoko ko ha fa'ifa'itaki'anga lelei. Faka'ali'ali atu 'oku' ke lautohi ki he ngaahi 'uhinga kehekehe e.g. ke 'ilo pe ko e hā 'a e faiva ke mou sio ai', fakafehoanaki ha ngaahi koloa 'oku tu'uaki 'i ha lau'itohi tu'uaki, ma'u fakamatala felāve'i mo e ngaahi me'a lalahi 'oku hoko 'i he taimi ko ia', kumi ha taimi tēpile ki he pasi', pe ko ha'o lautohi pē ke ke mālōlō lelei ki ai. Feinga ke ke lau 'a e tohi tatau 'oku lau 'e ho'o tama' koe'uhi' ke mo talanoa fakataha ki ai.

Talanoa mo e faiako 'a ho'o fānau' ke ke mahino'i 'a e me'a 'oku nau ako ki ai 'i he fika' pea mo e me'a 'oku nau ako mei' he homueka 'oku nau fai'.

Tohi'

- Mou pele mo va'inga 'i ha ngaahi papa va'inga mo fakafonu ha ngaahi pāsolo faingata'a mo ha ngaahi pāsolo fakafonu lea.
- Hoko ko ha tokotaha 'oku vekeveke fanongo ki ho'o fānau'. 'Uluaki fai ma'u pē ha'o lau fekau'aki mo e ivi kuo nau fakamoleki ki he ngāue ko ia' pea mo e fekau 'oku 'i loto 'i he ngāue ko ia' ('o tatau ai pē pe ko e hā 'a e founga 'oku tohi'aki 'a e fekau') pea toki hoko mai ki ai 'a e founga 'o 'enau fakafōtunga 'a e fekau'. Tauhi ma'u pē 'i ho 'atamai' 'a e me'a 'oku lolotonga ako 'e ho'o fānau' ke nau fai' pea 'oatu 'a ho'o lau' 'o fakatau pē ki he me'a ko ia'.
- 'E lava ke kau lelei hano ngāue'aki 'o e komipiuta' kapau 'oku 'ikai fu'u loko fie tohi 'a ho'o fānau', koe'uhi' 'e 'ikai ke nau fakakaukau ai 'i heni ki he founga fakafōtunga 'o 'enau fa'u tohi' pea 'e hoko 'a 'enau fakatonutonu pē 'i he komipiuta' ke 'oua te nau toe foki 'o toe kamata tohi fo'ou. 'Oku tokoni foki 'i heni 'a e 'i ai 'a e polokalama ki hono fakatonutonu 'o 'enau sipela lea' (spell-check).

Faka'ai'ai 'a ho'o fānau' ke nau fakaongo mo ngāue'aki 'a e ngaahi fo'i lea 'oku fakatupu fakakaukau'. 'E tokoni 'a e lahi ange ko ia' 'a e ngaahi fa'ahinga fo'i lea kehekehe 'oku 'ilo 'e ho'o fānau' ke nau fa'u ai ha ngaahi talanoa 'e faka'au ke toe fihi ange.

Fika'

- Mou fakataha mo ho'o fānau' 'o va'inga 'i ha ngaahi va'inga 'oku fai 'i tu'a mo loto – frisbees, 'akapulu malemale, kilikiti, soka, teka pulu, sinuka mo e taati.
- Talanoa mo ho'o fānau' fekau'aki mo e ngaahi fakama'ama'a 'i kolo' – holoki pēsēti 'e 25, 30, 10, totongi vaeua. Kumi 'a e koloa 'oku lelei taha hono mahu'inga' pea 'ai ha'amou va'inga 'aki hono fika'i 'a e ngaahi fakahaofi pa'anga 'e ma'u 'i ha ngaahi koloa 'oku manako ki ai 'a ho'o fānau' – fika'i pe ko e hā 'a e lōloa ha'anau tātānaki 'a 'enau pa'anga mohe' ke fakatau'aki 'a e ngaahi koloa ko ia'.
- Patiseti atu 'a 'enau pa'anga mohe' pea/pe palani atu kimu'a ke fakaava ha'anau 'akauni 'i he pangikee'. Mou talanoa ki he anga 'o 'enau ma'u ha tupu pea fekumi pe ko e fē 'a e 'akauni te ne 'oange kiate kinautolu 'a e tupu lelei taha mei he 'enau pa'anga'.

Toe fiema'u ha fakamatala lahi ange?

Ki ha toe fakamatala lahi ange mo ha fale'i fekau'aki mo e ako mo e lavame'a 'a ho'o tama', 'e lava ke ke talanoa ki heni mo 'ene faiako'.

Laukonga

READING STANDARD

Kapau 'oku a'usia 'e ho'o tama 'a e Reading Standard 'i he faka'osinga 'o 'ene 'i he Year 8...

te ne laukonga 'i he tu'unga curriculum level 4.

'E lava 'e ho'o tama 'o kumi, fakakaukau'i, mo fakatahataha'i ha ngaahi fakamatala mo ha ngaahi fakakaukau 'oku 'i loto pea ma'u takai 'i he ngaahi tohi, ngaahi talanoa mo ha ngaahi konga tohi kehekehe. 'I he taimi 'oku fakahoko ai 'eni 'e ho'o tama', 'e lava ke ne fakakaukau'i pē ha ngaahi fehu'i pea' ne toe lava 'o tali 'i he ngaahi tafa'aki kehekehe kotoa pē 'o e silapa ako'.

Ke a'usia 'a e standard, 'e ako 'e ho'o tama' ke ne:

- lau ha ngaahi tohi:
  - 'oku 'i ai ha ngaahi fakatātā, tā, puha, taiakalami, mape, saati mo ha ngaahi kalafi 'oku nau fekau'aki mo e kanoloto 'o e talanoa'
  - 'oku fiema'u ke fakamatala'i, hangē ko ha ngaahi sino'i talanoa 'oku fihi, ngaahi kaveinga 'oku mā'olunga ange ai 'a e ngaahi fakakaukau 'o e talanoa' (ta'u hongofulu tupu) mo e ngaahi fakakaukau 'oku 'ikai hā sino kae mahino'i pē 'i he 'atamai'
- fili 'a e ngaahi 'ilo mo e tekinolosia totonu' (e.g. 'initaneti') ke kumi'aki mo ngāue'aki ai 'a e ngaahi talanoa kehekehe ki ha ngaahi 'uhinga pau 'i he ngaahi tapa kotoa pē 'o e silapa ako' e.g. lautohi ke 'ilo mei ai ha ngaahi fakamatala ki ha tōpiki 'i he saienisi' pē sōsiolo'
- ngāue'aki ha ngaahi founga kehekehe 'oku fakautuutu 'ene 'ilo ki ai' ke tokoni ki ai 'i he taimi 'oku 'ikai ke ne mahino'i ai 'a e me'a 'oku' ne lau'
- fika'i 'a e ngaahi fo'i lea 'oku mamafa ange' 'aki 'ene faka'aonga' ki ai ha ngaahi pōto'i me'a kehekehe.

Fika

MATHEMATICS STANDARD

Kapau 'oku a'usia 'e ho'o tama 'a e Mathematics Standard 'i he faka'osinga 'o e Year 8...

te ne kamakamata ngāue atu 'i he tu'unga curriculum level 4 'o ngāue'aki 'a e fakautuutu ke ne mahino'i 'a e number, algebra, geometry, measurement mo e statistics.

'E lava 'e ho'o tama 'o ngāue'aki 'a e ngaahi founga ngāue kehekehe ki he liunga' ke solova'aki ha ngaahi palopalema fakafika 'o ngāue'aki 'a e falakiseni', tesimale' mo e pēseti'. Te ne lava 'o fakamatala'i 'a e ngaahi founga kehekehe 'o hono solova 'o ha ngaahi palopalema. 'E ma'u 'e ho'o tama' ha ngaahi founga fakakaukau kehekehe ke tokoni ki ai ke ne vakavakai'i 'a e fika'.

Ke a'usia 'a e standard, 'e ako 'e ho'o tama' ke ne:

- solova ha ngaahi palopalema 'aki 'a e tesimale' mo e ngaahi mata'ifika haohaoa' 'o ngāue'aki 'a e tākani' mo e kole'
- ngāue'aki 'a e ngaahi founga liunga kehekehe ke solova ha ngaahi palopalema fakafika 'oku kai ki ai 'a e ngaahi mata'ifika haohaoa' mo e falakiseni'
- fa'u mo ngāue'aki ha ngaahi tēpile, kalafi mo e ngaahi lao fakafika ke hā ai 'a e ngaahi fehokotaki 'oku linia pe 'oku 'ikai linia

Tohi

WRITING STANDARD

Kapau 'oku a'usia 'e ho'o tama 'a e Writing Standard 'i he Faka'osinga 'o e Year 8...

te ne ngāngāue atu ke ne fa'u tohi 'i he tu'unga curriculum level 4.

Ke a'usia 'a e standard, 'e ako 'e ho'o tama' ke ne:

- fa'u tohi 'iate ia pē, 'aki 'ene fili 'a e fa'ahinga lea ki ai mo ha fa'unga tohi 'oku mahino mo hohokoho lelei 'oku fe'unga mo e taumu'a 'o e fa'u tohi'
- ngāue'aki 'a e ngaahi fakamatala kuo' ne ma'u 'i ha'ane lautohi, ke ne fa'u tohi 'i he'ene lea pē 'a'ana fekau'aki mo ha tōpiki pe fakakaukau
- fa'u ha ngaahi talanoa 'oku mahino, nounou pea fe'unga mo e fo'i ngāue 'i he silapa ko ia' – 'o fa'a kau ki heni 'a e ngaahi fakaikiiki mo e/pe fakama'ala'ala 'oku' ne poupu'u pe fakamatala'i 'a e tefito'i fakakaukau'
- fa'u ha ngaahi palakalafi 'a ia 'oku mahino ai 'a e fehokotaki 'a e ngaahi fakakaukau' pea nau fehokotaki mo e ngaahi palakalafi kehe'
- ngāue'aki 'a e ngaahi sētesi 'oku fihi kae 'i he founga fakakalama totonu'
- ngāue totonu'aki 'a e ngaahi tefito'i faka'ilonga lea' pea' ne feinga ke ngāue'aki ha ni'ihi 'o e ngaahi faka'ilonga lea 'oku fihi ange', e.g. semikōloni, kōloni, ha'i
- ngāue'aki ha ngaahi lea mo e ngaahi sētesi 'oku fe'unga mo e tōpiki', kau lautohi', taimi, mo e 'uhinga ko ia'
- mahino'i ko 'ene fa'u tohi atu ki ha ngaahi 'uhinga kehekehe pea' ne 'ilo 'a hono fakahoko 'eni'.

Fakamamafa 'i he Mata'ifika

Lolotonga 'o e Year 8, ko e pēseti 'e 40–60 'o hono faiako'i 'o e fika' 'e fakamamafa ia 'i he ako ki he ngaahi mata'ifika'.

- fua ha ngaahi me'a pea mo fakahoko ha ngaahi liliu faingofua 'i he vaha'a 'o ha ngaahi 'iuniti fua
- kumi 'a e fuatakai mo e 'ēlia' o ha ngaahi lekitengikolo, palalellokalami, tapatolu pea mo e voliume 'o ha ngaahi fuo kiupoiiti
- vakavakai'i 'a e fakafehikitaki fakafika' pea talanoa'i 'a e founga 'o e feliliuaki 'a e ngaahi fuo' mo e ngaahi founga fakafika' hili ha fakafehikitaki fakafika
- fakamatala'i ha ngaahi tu'u'anga pea 'oatu ha ngaahi fakahinohino ki ai 'o ngāue'aki ha sikeili fua, feitu'u tu'u'anga' mo e ngaahi fika faka-kuliti ki he tu'u'anga ko ia'
- tākani mo ngāue'aki ha ngaahi fakamatala 'oku' ne 'oatu ha ngaahi kongokonga fakamatala kehekehe (e.g. ta'u motu'a mo e lahi)
- fakafa'ahinga ha ngaahi fakamatala pea faka'ali'ali 'eni' 'i ha ngaahi founga kehekehe, pea' ne talanoa'i 'a e ngaahi fōtunga' mo e ngaahi ākenga 'oku 'asi mei ai'
- ngāue'aki 'a e ngaahi falakiseni' ke talanoa'i 'a e ngalingali ke hoko 'a ha ngaahi me'a 'oku faka'aonga' ki ai 'a e fakamahalo'.

KO HONO TOKONI'I 'O E AKO 'A HO'O FĀNAU'

'I homou lakanga ko ia ko e ngaahi mātu'a, ngaahi fāmili mo e ngaahi komiunitii, 'oku 'i ai 'a homou fatongia lahi 'i he ako 'a ho'omou fānau' 'i he 'aho kotoa pē, pea 'e lava ke mou pou pou mo langa hake foki mei' he ngaahi me'a 'oku nau ako 'i he 'apiako'.

'I 'API'

Laukonga'

- ✦ Tokoni ki ho'o fānau' ke nau fa'u ha CD/DVD 'o ha'anau ngaahi talanoa manako, hiva, talanoa fakatātā nounou pe ko ha fanga ki'i talanoa fakatātā fakaoli nounou.
- ✦ 'Oatu ha ngaahi tohi fakahinohino mei' he laipeli' ki hano palani mo teuteu'i ha me'atokoni, ngaahi me'a'ofa pe me'ava'inga ki he ngaahi fai'aho fakafāmili' pe ko e Kilisimasi'. Mou ngāue fakataha 'i hono lau 'o e ngaahi fakahinohino'.
- ✦ Mou kau fakataha mo e ngaahi mēmipa 'o e fāmili' ke fili ha ngaahi tohi, makasini, kōmiki, nusipepa mo ha ngaahi fakamatala 'oku ala ma'u atu ma'a' e tokotaha kotoa 'i he fāmili' ke nau lautohi ai ki he ngaahi tōpiki 'oku manako ki ai 'a ho'o fānau' – e.g. sikeitipooti', fānifo', ngaahi ākenga ki he teuteu'.

Hoko ko e fa'ifa'itaki'anga. 'Ai ke sio 'a ho'o fānau' 'oku' ke manako ki he lautohi 'i he lea faka-Tonga' pe ko e lea faka-Pilitānia'. Ko e hā pē 'a e me'a 'oku' ke lau', pe ko e nusipepa' pe ko e Tohitapu', ha makasini, ha kōmiki pe ko ha tohi talanoa, 'e hoko ia ko ha founa fa'ifa'itaki'anga lelei ki ho'o fānau'.

'Oku kau lelei ki he ako 'a ho'omou fānau' 'a ho'omou talanoa mo kinautolu 'i ha fa'ahinga ta'u motu'a pē. Ngāue'aki 'a e lea 'e ngāue lelei taha kiate koe mo ho'o fānau'.

Tohi'

- ✦ Tokoni ki ho'o fānau' ke nau faitohi, tohi ha ki'i kaati meili pe 'imeili ki he'enua ngaahi kui', fa'ētangata', pe ngaahi mehikitanga 'oku nau nofo 'i muli'.
- ✦ Tokoni ki ho'o fānau' ke nau teuteu'i ha saati tu'uaki 'o ha me'a makehe 'oku hoko 'i he 'api-siasi' pe 'i he komiunitii' e.g. Fakamee', Sāpate Fa'ee', Sāpate Tamai', Kosi 'Ulu', Fua Tali'eiki'. Pe ko 'enua fa'u ha tohi fanongonongo (pepa pe 'imeili) ke tufaki ki he ngaahi mēmipa 'o e fāmili' 'oku nau nofo 'i muli pe 'i ha kolo kehe.
- ✦ Ai ha ngaahi tā 'aki ha me'afaita digital pea mou fa'u fakataha ha tohi fakatātā ma'a' e longai fānau iiki' 'o ngāue'aki 'a e 'ū taa'.

Mou talanoa atu ki he ngaahi me'a 'oku fa'u tohi ki ai 'a ho'o fānau'. Fie 'ilo atu. Ngāue'aki 'eni ko ha me'a ia ke kamata'aki ha'amou talanoa. Fakafanongo ki he'enua ngaahi fakakaukau', 'o tatau ai pē kapau 'oku 'ikai ke mou felotoi ki ai.

Fika'

- ✦ Tokoni ki ho'o fānau' ke nau kumi mo fakafehokotaki 'a e ngaahi mata'ifika 'oku ma'u takai 'i homou 'api', e.g. lau 'a e mita fua ki he vave 'o e lele 'a e me'alele' ke 'ilo mei ai 'a e lahi 'o e kilomita 'e lava 'e he me'alele' 'o faka'aonga' 'i hano 'utu fonu pea 'e fiha ki hano 'utu fonu ia, pe ko ha'anau fika' pe 'oku fiha 'a e fakamole' ki he kilomita takitaha.
- ✦ 'Ai ho'o fānau' ke nau talanoa fekau'aki mo 'enua ngaahi taumu'a' pea mou palani atu ki ai ki ha ngaahi me'a ma'a kinautolu pe ko ha ni'ihi kehe. Hangē ko 'eni', kumi pe 'e fiha 'a e totongi folau ki he Pasifiki' 'i he tutuku Kilisimasi' pea 'e fiha 'e fiema'u ke tākaki 'e he fāmili' 'i he māhina ke lava ai 'a e folau'.
- ✦ Mou fai ha fanga ki'i va'inga 'oku ngāue'aki ki ai 'a e pele' mo e ngaahi papa va'inga' pea mou fakakakato fakataha ha ngaahi pāsolo fakafika.

Talanoa mo ho'o fānau' ki he ngaahi fakama'ama'a 'i kolo' – holoki pēsēti 'e 15, 33, 20, totongi vaeua. Mou kumi fakataha 'a e mahu'inga 'oku lelei taha'. 'Oku sai ange nai ke fakatau ha me'a 'e ua pea ma'u mei ai ha me'a ta'etotongi 'e taha pe ko hono to'o 'a e pēsēti 'e 25 mei' he totongi 'o e ngaahi me'a ko ia?

Toe fiema'u ha fakamatala lahi ange?

Ki ha toe fakamatala lahi ange mo ha fale'i fekau'aki mo e ako mo e lavame'a 'a ho'o tama', 'e lava ke ke talanoa ki heni mo 'ene faiako'.

What is the content of this booklet?

This booklet is a condensed version of the Supporting Your Child's Learning series of 9 fold-out sheets available in English.

The first two pages outline how parents, families and whānau can support their children's early learning – from birth until they start school. There is content about reading, writing, mathematics, learning in early childhood education services and learning at school.

There are then two pages for each year level (1–8) – the first explains what children will be able to do if they are meeting the National Standards in reading, writing and mathematics for that year level; the second gives practical, every day, fun tips and ideas for how parents, families and whānau can support their child's learning at home.

How can I use this booklet with parents, families and whānau?

Like the fold-out sheets, this booklet can be used in discussions with parents, families, whānau and students and can be taken home as reference material. Your conversations with parents whose first language is not English could include the following messages:

- Recognising and celebrating the 'whole' child, including their identity, language and culture is important in children's learning.
- Using the family's first language at home also supports children's reading, writing and oral language learning.
- Children can learn in two languages.
- It is easier for children to learn two languages when they are younger than when they are older.
- If their child is a new learner of English, the school may decide it would be fairer to report to them using The English Language Learning Progressions for the first two or three years. The Progressions describe reading, writing, and the speaking and listening expectations for children who are new learners of English. They also help their child's teacher to provide an appropriate teaching and learning programme to help their child make fast progress in these areas. As their child's achievement in reading and writing gets closer to their peers, the school will report progress in reading and writing in relation to the National Standards. Schools will use the Mathematics Standards to report on their child's maths progress and achievement.

How can I access different language versions?

More copies of the translated booklets can be ordered on-line from Down the Back of the Chair at www.thechair.minedu.govt.nz or by email orders@thechair.minedu.govt.nz. Each language has a unique order number that must be quoted: Arabic (order number 2010AR), Chinese (2010CH), Cook Islands Māori (2010CM), Dari (2010DR), Hindi (2010HD), Korean (2010KR), vagahau Niue (2010NU), gagana Sāmoa (2010SM), Somali (2010SL), Tagalog (2010TG), Te reo Māori (2010TM), Thai (2010TH), gagana Tokelau (2010TK), Tongan (2010TN).

Copies of the English series of fold-out sheets can also be ordered from Down the Back of the Chair. Item numbers are: Early Learning (2010EL), Year 1 (2010Y1), Year 2 (2010Y2), Year 3 (2010Y3), Year 4 (2010Y4), Year 5 (2010Y5), Year 6 (2010Y6), Year 7 (2010Y7), Year 8 (2010Y8), Years 1–8 set (2010ST).

The content can also be accessed or downloaded at:
www.minedu.govt.nz/ParentsSupportingYourChild